

**EKONOMI
HÖGSKOLAN**
Lunds universitet

Nationalekonomiska institutionen
Kandidatuppsats
Januari 2008

Effekter av ökad internationell handel på kvinnor kontra män

Maria Stoltz

Handledare: Carl-Johan Belfrage

Abstract

In the light of ever increasing international trade around the globe, affecting men and women in all countries, it is surprising that so little attention is given its gender effects. The effects of trade are said to be gender neutral, but could potentially act reinforcing on the existing gender patterns in a society. The aim of this thesis is to examine whether the implications for men and women in relation to trade liberalization can be found to differ. By stylizing some differences between men and women, this is done by examining the theoretical implications mainly via the Heckscher-Ohlin model and through a Beckerian approach. The implications found are then compared with the findings in existing empirical work. Illustrations contrasting the development of trade as a share of total GDP and the female relative wages in manufacturing in seven countries are also presented. These imply that over time both trade and female relative wages have increased in most cases.

Based on the assumptions that women comprise mainly unskilled labour and own less capital than men, the predictions of the Heckscher-Ohlin model are that trade is expected to raise the relative wages for women in countries abundant in (unskilled) labour, while the opposite is expected in countries abundant in (skilled labour) capital. Becker implied that increased competition, here equalled to trade, is expected to eliminate producers' economic capacity to indulge in their "taste for discrimination". Earlier empirical studies confirm these relationships in some cases, while they in some cases contradict them. The findings of this study are thus inconclusive, and indicate the importance of continued research and deeper knowledge regarding the gender aspects of trade.

Keywords: Trade liberalization, Gender wage gap, Heckscher-Ohlin, Becker, Discrimination

Innehållsförteckning

1 Inledning	5
1.1 Syfte	6
1.2 Avgränsningar	6
1.3 Metod och material	6
1.4 Disposition	7
2 Teori och modeller	8
2.1 Heckscher-Ohlin	9
2.2 Specifika faktormodellen	11
2.3 Imperfekt konkurrens och Becker	12
2.4 Utökning av arbetskraften genom ökat kvinnligt marknadsarbetande	14
2.5 Sammanfattning av teoriimplikationerna	16
3 Relevanta studier och dess överensstämmelse med teorins implikationer	17
3.1 Handels effekter på lönegapet mellan män och kvinnor	18
3.2 Handel och diskriminering	20
3.3 Sysselsättningseffekter av utökad handel i utvecklingsländer	23
3.4 Sysselsättningseffekter av utökad handel i utvecklade länder	26
3.5 Ojämlighet som komparativ fördel	29
4 Trender i handels- och relativlöneutvecklingen	32
5 Sammanfattande diskussion	39
Referenser:	42
Statistik:	44

Diagramförteckning

Diagram 1: <i>Monopolprissättning</i>	13
Diagram 2: <i>Ökat kvinnligt marknadsarbetande</i>	15
Diagram 3: <i>Handels- och relativlöneutvecklingen i Sverige 1976-2005</i>	33
Diagram 4: <i>Handels- och relativlöneutvecklingen i Belgien 1976-2005</i>	33
Diagram 5: <i>Handels- och relativlöneutvecklingen i Mexiko 1976-2005</i>	35
Diagram 6: <i>Handels- och relativlöneutvecklingen i Korea 1976-2005</i>	35
Diagram 7: <i>Handels- och relativlöneutvecklingen i Portugal 1976-2005</i>	35
Diagram 8: <i>Handels- och relativlöneutvecklingen i Tjeckien 1992-2005</i>	37
Diagram 9: <i>Handels- och relativlöneutvecklingen i Ungern 1992-2005</i>	37

Tabellförteckning

Tabell 1: <i>Relativlöner och lönegap</i>	18
---	----

1 Inledning

Handeln världen över har under det senaste århundradet ökat enormt och ökningen tycks inte avta. Handelsliberaliseringar, förbättrade kommunikationer och minskade transportkostnader har gemensamt bidragit till den utvecklingen. Vissa länder har bedrivit vad som kallas en exportledd ekonomisk utveckling, vilket förstärkt tron på handel som nyckel till ekonomisk tillväxt. Även om ett lands "öppenhet" för handel inte funnits vara starkt korrelerat med dess ekonomiska tillväxt (Rodríguez och Rodrik 2001), är de flesta ekonomer övertygade om att obehindrad handel är gynnsam. Deras övertygelse vilar främst i handelns förtjänster genom utbyte och specialisering i produktionen länder emellan. Män och kvinnor överallt påverkas av den ökade internationella handeln genom dess effekter på varupriser, konsumtionsmöjligheter, produktionsmönster och ersättning till ägarna av de olika produktionsfaktorerna. Nationen gynnas, medan vissa individer eller grupper av individer däremot förlorar. Vilka dessa individer är skiftar mellan länder, beroende på landets initiala förutsättningar. Bristen på kunskap kring könsaspekterna av internationell handel gör att stater i begränsad utsträckning beaktar dessa vid utarbetandet av handelspolicys, också i rikare regioner som EU (IGTN 2004). Därtill är avsaknaden av könssegregerad handelsdata stor, vilket inte bidrar till att öka kunskapen.

Handelns effekter i sig är varken vinklade till kvinnors fördel eller nackdel, men tycks tendera att förstärka rådande strukturer. Eftersom effekten av handelsliberalisering kan te sig olika för män respektive kvinnor har jämställdhetsfrågor letat sig in på agendan vid exempelvis WTO:s diskussioner. Exempelvis har det föreslagits att fortsatta handelsliberaliseringsavtal ska åtföljas av åtgärder för att förbättra kvinnors möjligheter att tillgodogöra sig vinsterna av utökad handel och att jämlikhet mellan könen bör ingå som en grundsten i fortsatt handelsliberalisering. Huruvida kvinnor eller män kan förväntas och ha visat sig vara vinnare eller förlorare av ökad internationell handel i olika länder är huvudtemat i denna uppsats.

1.1 Syfte

Uppsatsens syfte är att utreda vilka effekter utökad internationell handel kan antas ha på kvinnor kontra män samt huruvida implikationerna överensstämmer med verkliga förhållanden.¹

1.2 Avgränsningar

Ifrågavarande uppsats är begränsad till att övergripande behandla frågeställningen genom att tillämpa de mest välkända handelsteorierna. Undersökningarna och mätningen av verkliga förhållanden är begränsad till att göra en sammanställning och jämförelse av befintliga undersökningar. För att förenkla framställningen bortses från en rad faktorer, vilka kan skilja mellan länder, exempelvis graden av integration med andra länder. Därutöver bortses också ifrån vissa effekter av handel, däribland förändrade konsumtionsmöjligheter, vilka eventuellt skulle kunna påverka män och kvinnor olika om deras preferenser skiljer sig åt. Liberaliserad handel kan också medföra en väsentlig minskning i statliga tullintäkter. I länder med mindre utvecklade administrativa system kan därpå indragningar i sociala utgifter antas följa, vilket rimligtvis drabbar kvinnor mer än män, då de ofta har det huvudsakliga familjeansvaret. Denna sidoeffekt av liberaliserad handel kommer heller ej att följas upp i detta sammanhang.

1.3 Metod och material

För de teoretiska implikationerna används Heckscher-Ohlin och Specifika faktor modellerna. Valet grundar sig i att dessa modeller präglad och dominerat skolan inom handelsteori. Deras implikationer är därtill tämligen enkla och hanterbara. Utöver detta tillämpas en modell som tillåter imperfekt konkurrens. Ökat kvinnligt marknadsarbetande till följd av liberaliserad handel har behandlats i en anpassad modell, vilken grundar sig på handelsteoretiska fundament. Syftet är att införliva en tredje sektor innefattande hemarbetande kvinnor, vilken alltså bortses ifrån i de traditionella modellutförandena. Därigenom illustreras effekten av ett ökat marknadsarbetande påföljande friare handel.

¹ Med ökad handel avses här främst liberaliserad handel

Litteraturen som refereras till är skriven av övervägande ekonomer och är främst publicerad i ekonomiska tidskrifter eller framställd av olika organisationer, exempelvis Världsbanken. Ren feministisk litteratur har sållats bort, då uppsatsen ämnar redogöra för de handelsteoretiska implikationerna och hur dessa tycks överensstämma med empiriska studier. Eftersom tillgänglig litteratur i synnerhet behandlar utvecklingsländer görs så också här. Det bör noteras att de empiriska undersökningarna sannolikt inte helt delar gemensamma förutsättningar, vilket gör att deras resultat inte är direkt jämförbara.

I redogörelsen av utvecklingen av handel som andel av BNP kontra utvecklingen av löner i tillverkningsindustrin mellan män och kvinnor har data hämtats från *OECD Factbook 2007: Economic, Environmental and Social Statistics*² samt *ILO LABORSTA*.³ Därefter har värdena kontrasterats i enkla tidsseriediagram för att illustrera utvecklingarna i dessa, huruvida de tycks följa samma trend eller inte och om de tycks följa de teoretiska implikationerna.

1.4 Disposition

Uppsatsen är upplagd enligt följande; i kapitel 2 presenteras och tillämpas de teoretiska modellerna. Generaliseringar, som antagits för att åtskilja män från kvinnor, gör att modellernas implikationer blir olika för dem båda. I kapitel 3 redogörs för vad förekommande undersökningar kommit fram till beträffande handelns effekter på kvinnor respektive män avseende sysselsättning samt löner och resultaten jämförs med vad teorierna implicerat. Slutligen behandlar kapitel 4 handels- och relativlöneutvecklingen i sju länder under längre tidsperioder. Kapitel 5 består av en sammanfattande diskussion.

² OECD Factbook 2007: Economic, Environmental and Social Statistics - ISBN 92-64-02946-X - © OECD 2007
<http://www.oecd.org>

³ <http://laborsta.ilo.org> : Yearly Statistics

2 Teori och modeller

En av de främsta slutsatserna inom nationalekonomisk handelsteori är att internationell handel ökar ett lands välfärd.⁴ Välfärden är här definierad som konsumtionsmöjligheter, där högre konsumtionsmöjligheter innebär ökad välfärd. Vinsterna av handel grundar sig enligt teorin i specialisering av produktion och utbyte länder emellan. På så sätt förbättras ländernas resursallokering och produktivitet som en direkt följd av liberaliserad handel. Omallokering av resurser i sig har emellertid inte enbart positiva effekter. Nationen gynnas, men vissa individer eller grupper av individer kommer att vinna mindre, då vinsterna av handel inte kan förväntas distribueras jämnt över hela befolkningen. Rentav kan vissa grupper förlora i samband med att handeln ökat eller blivit friare.

Nedan syftar till att, inom ramen för ett par av de mest tongivande handelsteoretiska modellerna, undersöka om det går att förutspå vilka som kan antas vinna eller förlora på utökad handel - kvinnor eller män, då de hädanefter antas utgöra två separata grupper.

Frågan huruvida internationell handel kan antas ha olika effekter på kvinnor och män behandlas inte inom konventionell teori, varför en distinktion mellan män och kvinnor här görs genom att stilisera ett par fakta, vilka rimligtvis kan förmodas skilja dem emellan. Distinktionerna möjliggör applicerande av modellerna utan att dessa blir alltför komplicerade.

Omallokering av resurser medför alltså inkomstomfördelning mellan ägarna av olika produktionsfaktorer. Varje individ antas besitta ungefärligen lika mycket arbetskraft, men inneha en varierande mängd kapital. Skillnader i kapitalägande mellan män och kvinnor är därför högst väsentliga för handelns implikationer på respektive grupp. Hädanefter antas kapitalägandet, avseende både det fysiska kapitalet och humankapitalet, vara relativt stort hos män jämfört med kvinnor, i kapitalrika, såväl som i arbetskraftsrika länder. Därtill antas kvinnors sysselsättning inom icke-handlande sektorer, däribland hemarbete, vara betydligt större än hos män, varför kvinnors inträde i marknadsarbete därefter behandlas. Generaliseringarna kan tyckas grova, men får empiriskt stöd av flertalet mätningar.

⁴ Nivån av välfärd under handel jämförs med välfärden under autarki (självförsörjning), vilket påvisar att välfärden höjs, eller som sämst förblir oförändrad av handel. Välfärden minskar inte till följd av handel.

Enligt exempelvis Korinek (2005) understiger det kvinnliga arbetskraftsdeltagandet det manliga världen över, även om det varierar kraftigt mellan olika regioner, från att utgöra 45 procent av arbetskraften i Europa till 25 procent i Mellanöstern och Nordafrika. Också utbildningsnivån skiljer mellan män och kvinnor. I många utvecklingsländer är utbildningsnivån lägre för kvinnor än för män. Även om andelen kvinnliga studenter med kandidatexamen överstiger den manliga i OECD-länderna i genomsnitt, så är de kvinnliga studenterna främst inriktade på ämnen som vård och utbildning (OECD 2006). Alltså inte vari länderna antas ha sina komparativa fördelar ur handelsteoretisk synvinkel. Sammantaget med ett lägre arbetskraftsdeltagande och en därmed lägre arbetserfarenhet och ”on the job training” hos kvinnor generellt, så tycks antagandet att kvinnors humankapital understiger mäns rimligt även för kvinnor i utvecklade länder.

Också ägandeförhållanden och tillgången till produktiva resurser skiljer inte sällan mellan män och kvinnor, både i OECD-länder och i utvecklingsländer. Skillnaden är störst i de senare, där Korinek som exempel nämner Mexiko, där det kvinnliga landägandet i Mexiko inte ens uppgår till 20 procent, och där de kvinnor som äger land i regel äger sämre jord och små lotter. Möjligheten att erhålla lån för att finansiera en expanderad produktion är en annan skillnad. Mindre än 1 procent av den totala krediten som beviljas jordbrukssektorn i Afrika erhålls av kvinnor. Också i ett OECD-land som Canada har det visat sig svårare för kvinnor att få företagslån än för män (Korinek 2005). Antagandet att kvinnor besitter mindre fysiskt kapital än män är således inte heller orimligt.

2.1 Heckscher-Ohlin⁵

Heckscher-Ohlin modellen har länge varit en grundpelare inom handelsteorin och innebär i korthet att ett land innehar komparativa fördelar och förväntas exportera varor vars produktion intensivt brukar den produktionsfaktor landet har stor tillgång på och importera varor vars produktion intensivt nyttjar landets knappa produktionsfaktor. Handel grundar sig alltså i länders olika tillgång på produktionsfaktorer och förväntas leda till en expansion av den exporterande sektorn, medan den importkonkurrerande istället kontraherar. Varuhandel kan därför ses som indirekt handel av produktionsfaktorer. Ägarna till den rikliga produktionsfaktorn gagnas av utökad handel, medan ägarna till den knappa

⁵ Se exempelvis Markusen et al (1995)

produktionsfaktorn däremot får det (relativt) sämre. Därigenom är det lika korrekt att säga att olikheter i länders lönestrukturer ger upphov till handel som att säga att handel påverkar lönestrukturerna inom de handlande länderna (Burtless 1995). Nedan behandlas först modellen utifrån antagandet att de två produktionsfaktorerna utgörs av fysiskt kapital samt arbetskraft. Därefter antas produktionsfaktorerna vara okvalificerad respektive kvalificerad arbetskraft.

Skillnader i ägandet och tillgången till produktionsfaktorerna är alltså enligt Heckscher-Ohlin avgörande för effekterna av utökad eller liberaliserad handel, då internationell handel förväntas leda till inkomstfördelning inom respektive land där ägaren till landets rikliga faktor gynnas medan ägaren till den knappa faktorn däremot missgynnas. Detta genom att handelsliberalisering nödvändigtvis åtföljs av förändrade bytesförhållanden, så kallade terms-of-trade, det vill säga relativpriset på landets exportvara i förhållande till priset på dess importvara. Stolper-Samuelssonteoremet i dess grundutförande implicerar att ett ökat relativpris på den arbetsintensiva varan följs av ökad ersättning till arbetskraften medan ersättningen till kapitalet minskar. Förändrade relativpriser på varorna förändrar alltså ersättningen till produktionsfaktorerna, och genom en förstärkningseffekt blir förändringen i faktorersättningen större än förändringen i relativpriset på varor.

Är således landet kapitalrikt och kapitalet, som ovan antagits, ägs av i huvudsak män, gynnar därför utökad internationell handel och ett ökat relativpris på den kapitalintensiva varan, synnerligen män relativt kvinnor. I ett land rikt på arbetskraft skulle på motsatt sätt kvinnor gynnas mer av handel relativt män, då produktionen som förväntas expandera i det senare fallet skulle vara arbetskraftsintensiv .

Utgörs istället de två produktionsfaktorerna av kvalificerad respektive okvalificerad arbetskraft, och män antas generellt besitta en högre grad av humankapital blir implikationen i likhet med den ovanstående att män i ett land rikt på kvalificerad arbetskraft blir de största direkta vinnarna av utökad handel, medan kvinnor får det förhållandevis sämre. Omvänt är kvinnorna de relativa vinnarna av friare handel, jämfört med männen i ett land välförsett med okvalificerad arbetskraft.

Kvinnors lön relativt mäns kan därigenom förutspås öka i arbetskraftsrika länder, där, som nämnts ovan, ersättningen till arbetskraften i samband med en ökad efterfrågan stiger, vilket

särdeles gynnar kvinnor. Ökad ersättning till den kvinnliga delen av arbetskraften skulle sålunda verka utjämnande på löneskillnaden mellan män och kvinnor. I kapitalrika länder förväntas det motsatta, eftersom den ökade ersättningen där istället går till kapitalägarna, vilket därmed förstärker ojämlikheten. Likaså om produktionsfaktorerna antas utgöras av kvalificerad respektive okvalificerad arbetskraft, så förväntas handel leda till minskade löneskillnader mellan män och kvinnor i länder rika på okvalificerad arbetskraft, medan skillnaderna istället förmodas öka i länder välförsedda med kvalificerad arbetskraft. Generellt kan därför antas att handelns inverkan är mer positiv för kvinnors relativlöner och sysselsättning i utvecklingsländer, i vilka tillgången på (okvalificerad) arbetskraft tenderar att vara riklig, än i (human) kapitalrika utvecklade länder.

En av slutsatserna i Heckscher-Ohlin är faktorprisutjämning, det vill säga att de relativa ersättningarna till de olika produktionsfaktorerna kommer att utjämnas mellan länder med likartad relativ produktionsfaktortillgång och som bedriver helt obehindrad handel sinsemellan. Att de relativa ersättningarna till kapital respektive arbetskraft förväntas bli lika handlande länder emellan är dock inte detsamma som att ersättningarna till de två produktionsfaktorerna kommer att bli lika. Ersättningen till kapital kan mycket väl skilja från ersättningen till arbetskraft, och effekterna av faktorprisutjämningen på män respektive kvinnor kommer då återigen an på ägandet av produktionsfaktorerna.

2.2 Specifika faktormodellen⁶

Till skillnad från Heckscher-Ohlin antas i Specifika faktormodellen den ena produktionsfaktorn vara bunden till en sektor, ett på kort sikt mer realistiskt antagande, och betraktas därför ofta som en kortsiktig variant av den tidigare. Som regel antas kapitalet vara den låsta produktionsfaktorn, medan arbetskraften däremot kan förflyttas fritt mellan sektorerna, och att den nominella lönen därför är densamma i de båda sektorerna. Kapitalet är enligt dessa antaganden mer utsatt vid förändringar i relativpris och handelsmönster, varför också ersättningen till kapitalet kan skifta mellan de olika sektorerna. Faktorprisutjämning förväntas alltså inte ske till följd av fri handel i motsats till Heckscher-Ohlin.

⁶ Se exempelvis Markusen et al (1995)

Antas istället kapitalet vara rörligt mellan de båda sektorerna, medan arbetskraften är låst till respektive sektor på grund av humankapitalskillnader blir implikationerna annorlunda. De nominella lönerna kan då skilja mellan olika sektorer, exempelvis importkonkurrerande och exporterande sektor. Kan det därtill antas att humankapitalet skiljer mellan kvinnor och män och att de i huvudsak sysselsätts inom skilda sektorer,⁷ så beror effekterna av friare handel på män kontra kvinnor av landets initiala förutsättningar, det vill säga dess komparativa fördelar. Är landet inriktat på exportproduktion som nyttjar främst den manliga delen av arbetskraften, så gynnas män mer direkt av utökad handel. Nyttjas istället övervägande kvinnor inom exportsektorn så gynnas kvinnor mer direkt av utökad handel. Detta då friare handel förväntas leda till att den exportproducerande sektorn expanderar på bekostnad av den importkonkurrerande sektorn, eftersom tillgången på produktionsfaktorer är begränsad. Tillåts inte arbetskraften att fritt röra sig mellan sektorerna, följs därför en sektors kontraktion av (tillfällig) arbetslöshet.

Risken vid rubbningar i handelsmönster och relativpris ligger i det senare fallet på arbetskraften och inte kapitalet, som ju är fritt rörligt mellan de båda sektorerna. Därav är män, förutsatt ett förhållandevis större kapitaläggande och sett ur ett kapitalägandeperspektiv, likgiltiga till vilken sektor som expanderar respektive kontraherar, då fri kapitalrörlighet indikerar lika ersättning i bägge sektorer.

2.3 Imperfekt konkurrens⁸ och Becker⁹

X-ineffektivitet betecknar den diskrepans mellan förutspått ekonomiskt beteende, såsom vinstmaximering och riskminimering, och det faktiska beteendet hos ekonomiska aktörer. Bristen på överensstämmelse förklaras bland annat av imperfekt konkurrens i form av exempelvis förekomsten av monopol. I modellen som, till skillnad från Heckscher-Ohlin och Specifika faktormodellen, medger imperfekt konkurrens, grundar sig handeln inte nödvändigtvis i länders olika komparativa fördelar, utan bygger istället på frambringade fördelar, däribland skalfördelar i produktionen och förekomsten av monopolister. Initiala

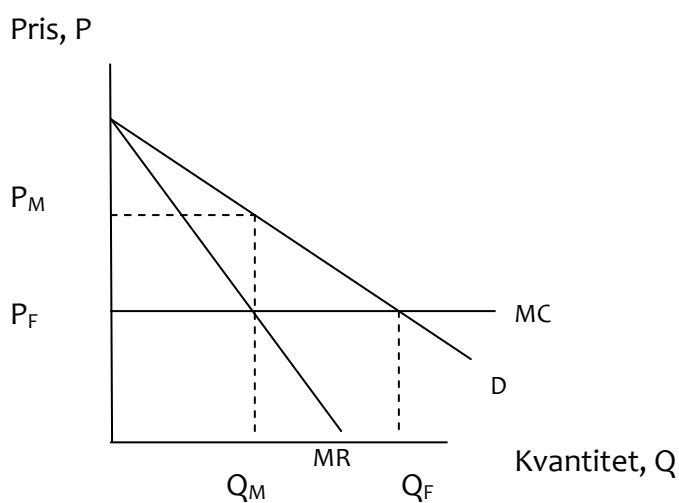
⁷ Också detta antagande får stort stöd av empirin som indikerar att män och kvinnor är starkt horisontellt segregerade mellan sektorer – ett förhållande som är generellt världen över. Se exempelvis Busse och Spielmann (2006)

⁸ Se exempelvis Markusen et al (1995)

⁹ Becker (1971) enligt exempelvis Artecona & Cunningham (2002). Becker (1971) fanns ej tillgänglig för uppsatsförfattaren.

produktionsmönster länder emellan kan således bestå genom att redan erhållna försprång är svåra att ta ikapp av ett nytt producentland. Prissättningen under monopol, till skillnad från när det råder perfekt konkurrens, är att priset överstiger marginalkostnaden, varav effekten blir att en lägre output utbjuds till ett högre pris jämfört med förhållanden under perfekt konkurrens. På så sätt finns det en ekonomisk marginal för producenter att kunna "betala" för att bibehålla en viss föredragen anställningsstruktur av män och kvinnor. Ett sådant beteende frångår därmed det generella antagandet om att ekonomiska aktörer är vinstmaximerande.

Diagram 1: Monopolprissättning

Då producenter inte utsätts för konkurrens har de möjlighet att sätta priset utifrån vinstmaximerande kvantitet (vid $MR=MC$). Priset blir då högre och kvantiteten lägre än under perfekt konkurrens.

Producenternas ekonomiska utrymme att diskriminera elimineras av friare handel och därmed ökad konkurrens, då $P=MC$.

Enligt Beckers resonemang skulle ökad handel innebära större konkurrens och med mer konkurrens skulle slutligen det ekonomiska utrymmet att diskriminera elimineras och det skulle därmed bli alltför kostsamt att diskriminera. Män antas på så sätt innan den ökade konkurrensen erhålla $w+d$ i lön, där d utgör en slags diskrimineringskostnad, medan kvinnor endast erhåller w . Med minskade ekonomiska marginaler åsätts även männen lönen w .¹⁰ Alltså förväntas det minskade lönegapet som Becker förutspår grunda sig i en lägre ersättning till män och inte i en högre ersättning till kvinnor (Kongar 2006).

Diskriminering innebär att resurser antas användas suboptimalt och betraktas därför som ekonomiskt olönsamt. Handel och eliminering av diskriminering skulle därigenom förbättra resursallokeringen och på så sätt vara positivt för både kvinnor och män totalt sett, även om de direkta effekterna synnerligen gynnar kvinnor och vissa män skulle få det sämre. I

¹⁰ Se exempelvis Artecona och Cunningham (2002).

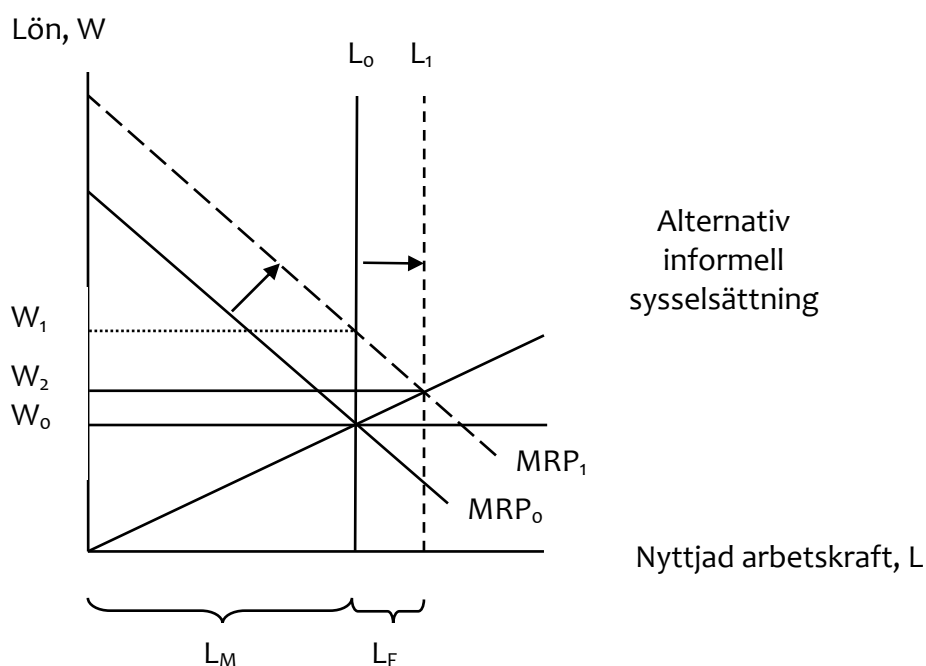
synnerhet då producenter som tidigare valt att anställa män, oavsett om det funnits mer produktiva kvinnor, efter eliminerandet av diskriminering rimligtvis ersätter mindre produktiva män av mer produktiva kvinnor, vilket alltså kan vara negativt för enskilda män. Fler kvinnor skulle alltså enligt Becker efterfrågas och därtill skulle de erhålla en högre lön relativt män påföljande utökad handel och mer konkurrens.

2.4 Utökning av arbetskraften genom ökat kvinnligt marknadsarbetande

Två viktiga grundantaganden i ovan teorier är dels full sysselsättning och dels två sektorer. För att försöka analysera effekterna av kvinnors inträde i marknadsarbete antas nedan att sektorerna istället är tre; två handlande sektorer, varav en exporterande och en importkonkurrerande, samt en tredje sektor, vilken består av uteslutande hemarbetande kvinnor. Betraktas kvinnor som inte marknadsarbetar som sysselsatta inom en alternativ tredje sektor, kan ett par handelsteoretiska resonemang föras, utan att överskrida antagandet om full sysselsättning, eftersom de inte tidigare kan klassificeras som arbetslösa.

Villkorat att det inte råder någon horisontell segregering, alltså att både kvinnor och män sysselsätts i bägge handlande sektorer, leder en utbudsökning av arbetskraften genom större kvinnligt marknadsarbetande till att kapitalintensiteten och därmed produktiviteten minskar i bägge dessa. Är utbudsökningen väsentlig kan det leda till att ersättningen till densamma minskar, det vill säga att de nominella lönerna pressas nedåt för kvinnor och män. Kvinnor skulle trots detta erhålla högre ersättning än om de inte marknadsarbetat. För ett land som redan inriktat sig på arbetskraftsintensiv produktion innebär detta en förstärkning av en befintlig komparativ fördel. Implikationen för ett kapitalrikt land är istället att den importkonkurrerande produktionen ökar, vilket alltså också bidrar till en ökad total produktion. Ägarna till den andra produktionsfaktorn – kapitalet, vinner på att arbetskraften utökas. Med en växande arbetskraft stiger nämligen samtidigt marginalproduktiviteten hos och efterfrågan på kapital för att upprätthålla produktiviteten och en ökad efterfråga följs av högre ersättning.

Diagram 2: Ökat kvinnligt marknadsarbetande¹¹

I enlighet med ovan resonemang syftar diagram 2 till att illustrera effekterna på lön och total sysselsättning i de handlande sektorerna som ett större kvinnligt marknadsarbetande, påföljande friare handel och större efterfrågan och ersättning till arbetskraften, kan förmodas medföra.

Med friare handel stiger som ovan nämnts efterfrågan på arbetskraft i ett arbetskraftsrikt land. MRP, eller marginalproduktens värde, betecknar förändringen av den totala intäkten då ytterligare en faktorenhet används, och en produktionsfaktors efterfrågekurva är identisk med dess MRP-kurva. Ökad efterfrågan leder samtidigt till en högre ersättning. Med oförändrat utbud på arbetskraft skulle enligt ovan diagram lönen öka från W_0 till W_1 , då vi förutsätter full sysselsättning och fler arbetare därför inte finns att tillgå. Skulle emellertid den ökade ersättningen överstiga den i den alternativa informella sysselsättningen och på så sätt lyckas locka ett antal kvinnor att lämna denna till förmån för marknadsarbete, blir situationen en annan. Den nya sysselsättningsnivån inom de handlande sektorerna ökar då från L_0 till L_1 . Ersättningen, eller den nominella lönen blir därmed W_2 , vilket är högre än innan handeln liberaliserats, men något lägre än om kvinnorna avstått från marknadsarbete.

¹¹ Stort tack riktas till Carl-Johan Belfrage som hjälpt till att utveckla detta diagram

2.5 Sammanfattning av teoriimplikationerna

Som ovan nämnts kan alltså handel förväntas ha olika effekter på män och kvinnor om dessa, utifrån antaganden om olikheter i kapitalägande, kan betraktas utgöra två skilda grupper. Löpande har män antagits ha ett större kapitalägande än kvinnor både avseende fysiskt kapital och humankapital.

Inom ramen för Heckscher-Ohlin blev implikationen att ökad handel i synnerhet gynnar män i (human) kapitalrika länder, medan kvinnor gynnas relativt mer i ett land rikt på (okvalificerad) arbetskraft. Således förväntas handeln ha en positiv inverkan på kvinnors relativlöner i länder rika på (okvalificerad) arbetskraft, medan det istället väntas verka negativt i (human) kapitalrika länder.

Enligt Specifika faktormodellen blev slutsatsen att män gynnas mer direkt av utökad handel i ett land inriktat på exportproduktion som främst sysselsätter den manliga delen av arbetskraften. Analogt gynnas kvinnor mer direkt av utökad handel om istället övervägande kvinnor nyttjas inom exportsektorn.

Friare handel i modellen som tillåter imperfekt konkurrens, innebär starkare konkurrens och enligt Becker minskade ekonomiska möjligheter att diskriminera. Diskriminering innebär suboptimalt användande av resurser och ökad handel är därigenom gynnsamt för män och kvinnor eftersom resursallokeringen förbättras.

Slutligen leder, enligt en fri analys utifrån handelsteoretiska grundvalar, ett ökat kvinnligt marknadsarbetande till följd av ökad handel till att sysselsättningen inom de handlande sektorerna ökar. Männen erhåller en högre lön tack vare den ökade handel, men en lägre lön än om kvinnorna inte trätt in i marknadsarbete. Kvinnorna erhåller högre lön än i den alternativa tredje sektorn.

3 Relevanta studier och dess överensstämmelse med teorins implikationer

Att applicera modellerna och teorierna på verkliga förhållanden har visat sig vara förenat med stora bekymmer, då antagandena förutsätter synnerligen strikta förhållanden. Inte bara är antagandena om exempelvis fullständig konkurrens och full sysselsättning svåra att återfinna i reala sammanhang, men därtill är det i verkligheten också komplicerat att skapa ett slags före och efter jämförelse av utökad handel då ett oräkneligt antal andra faktorer sannolikt spelar in, vilka inte innefattas i modellerna. Jämförelser baseras således ofta på helt hypotetiska autarkiförhållanden, vilka alltså är mer eller mindre godtyckliga. Utöver detta finns det, förutom av handelspolicys konstlade, en rad naturliga faktorer som inskränker handeln länder emellan, däribland transportkostnader.

Trots uppenbara svårigheter har ansatser gjorts att tillämpa modellerna och jämföra deras teoretiska implikationer med verkliga värden. Nedan syftas till att redogöra för ett antal av dessa, för vilka målsättningen varit att göra ett slags empirisk undersökning till hur effekten av ökad internationell handel kan ha påverkat män och kvinnor olika.

Översikten gör på intet sätt anspråk på att vara uttömmande, utan avser att presentera ett urval av de studier som genomförts. Urvalet är baserat på återkoppling till de teoretiska implikationer som redovisats i avsnitt 2.5. Länderna som valts avser att representera kapitalrika, arbetskraftsrika samt nyligen industrialiserade och omstrukturerade länder. Utförda studier har som tidigare nämnts fokuserat på utvecklingsländer och i mindre utsträckning behandlat utvecklade länder, varför framställningen nedan är något magrare beträffande utvecklade länder.

Med avseende på ovan nämnd problematik ombedes läsaren att beakta detta vid fortsatt läsande av de följande avsnitten. I synnerhet då olika studier sannolikt inkluderat skilda variabler och därför inte delar gemensamma förutsättningar, vilket gör att deras implikationer inte är direkt jämförbara.

3.1 Handelns effekter på lönegapet mellan män och kvinnor

Världen över understiger kvinnors löner de manliga, i utvecklings- såväl som i utvecklade länder. Huvudparten av den skillnaden kan inte förklaras av uppmätta skillnader i arbetsuppgifter eller i humankapital, som omfattar utbildningsnivå och arbetserfarenhet. Det oförklarade lönegapet används därför ofta som mått på könsdiskriminering. Med lönegap avses hädanefter oförklarat lönegap.

Tabell 1: Relativlöner och lönegap

	Kvinnors lön som andel av männens lön	Lönegap mellan män och kvinnor	Andel av lönegapet som är oförklarat (%)
Utvecklade länder	0,77	0,23	80,4
Utvecklingsländer	0,73	0,27	82,2

Källa: *Engendering Development, World Bank*
Diagram hämtat från Korinek (2005)

Som synes i tabell 1 ovan understiger kvinnors löner mäns, även då de besitter en likvärdig grad av humankapital. Mindre än 20 procent av skillnaden i löner kan alltså förklaras av olikheter i humankapital, i utvecklings- såväl som i utvecklade länder.

Oostendorp (2004) studerade handelns effekter på löneskillnader mellan män och kvinnor i ett 80-tal länder över åren 1983-1999. Studien baseras på könssegregerade löneuppgifter från ILO October Inquiry för 161 väl-specificerade yrken vilka undersöks mot ländernas grad av globalisering, vilket mäts som handelns andel av ländernas BNP. Trots problem med studiens data, vilka Oostendorp själv påpekar, menar han att ILOs data är mycket användbar, då dess utförliga specifikation förenklar internationella jämförelser. Problemen med löneuppgifterna grundar sig bland annat i att rapporteringen kan skilja betydligt mellan länder såväl som inom länder, dels över tiden men också för att det är många olika instanser som lämnar uppgifter. Vissa länder lämnar heller inte uppgifter alla år eller för samtliga yrken. Löneuppgifterna kan också vara missvisande genom att de inte innefattar exempelvis bonusersättning, vilket kan utgöra en avsevärd del av årslönen i vissa länder. Siffrorna är likväl genom standardiseringar tillämpliga och löneskillnaden mellan mäns och kvinnors löner inom ett yrke används av Oostendorp som ett mått på lönegapet, då han antar att de som sysselsätts inom samma ”smala” yrke besitter samma humankapital.

I studien som omfattade både utvecklade och mindre utvecklade länder, framkom att handel i de flesta länder inverkar reducerande på löneskillnaden mellan män och kvinnor. Handelsförminsande effekt på lönegapet avser okvalificerade yrken i fattigare länder och både kvalificerade och okvalificerade yrken i rikare länder. Det senare går alltså i motsatt riktning än vad Heckscher-Ohlin antytt. Eventuellt skulle detta kunna spegla kraften hos lönesättande institutioner som fackförningar i rika länder, vilka Oostendorp fann ha en ansenlig inverkan på lönegapet i relation till effekterna av handel. Effekten på kvalificerad arbetskraft i utvecklingsländer är däremot oklar och antyder att globalisering inte nödvändigtvis leder till minskade löneskillnader mellan män och kvinnor, utan i vissa fall kan leda till ökade sådana. Detta kan enligt Oostendorp förklaras av att ersättningen till kvalifikationer även i arbetskraftsrika länder stiger i samband med utökad handel eftersom de utgör ett viktigt komplement till den okvalificerade arbetskraften. Ökad efterfrågan på utbildad arbetskraft tycks därmed uttränga trycket av ökad internationell konkurrens som enligt Becker verkar minska på diskriminering. Studier med syfte att testa hypoteser baserade på Beckers implikationer i olika länder återfinns nedan.

Även om lönen inom exportindustrin är högre än inom traditionella sektorer, så menar Korinek (2005) i motsats till Oostendorp, att den kvinnliga sysselsättningen inom exempelvis den exportproducerande textilindustrin i arbetskraftsrika länder, som ökat till följd av utökad handel, inte bidragit till att minska lönegapet mellan män och kvinnor. Lönen inom dessa industrier understiger nämligen betydligt lönen i de industrier som huvudsakligen sysselsätter män. I själva verket har, som bland annat Kongar (2005) påpekar, exportorienterad industritillväxt i flera fall bidragit till att bibehålla eller rentav öka löneskillnaderna mellan män och kvinnor. Kvinnors initiala samhälleliga ställning och förhandlingskraft påverkar således deras möjlighet att ta del av vinsterna av ökad handel. Deras löner riskerar på så sätt att befästa på en lägre nivå, då länder specialiserar sig i lågkostnadsproduktion. Ojämlighet i löner som komparativ fördel diskuteras mer utförligt i avsnitt 3.5

En studie utförd av Ahmed & Bukhari (2007) med syfte att mäta handelsliberaliseringens inverkan på ojämlikheter mellan män och kvinnor i Pakistan, indikerar emellertid att ojämlikhet avseende både arbetsmarknaden, utbildning och sjukvård, fallit betydligt mellan 1973 till 2005 och att handelsliberalisering varit en av flera viktiga faktorer i den utvecklingen. Analysen har genomförts utifrån en ekvation där de inkluderat dels handelsliberalisering i form av import och export som andel av dess BNP samt, i avsaknad av

rena löneuppgifter, ett anpassat jämlikhetsindex som återger andra indikatorer för arbetsmarknaden. I synnerhet fann de att ojämlikheten mellan könen påverkas mer av förändringar i exporten än importen och kopplar det till att en exportexpansion absorberar fler kvinnor. Pakistan är ett arbetskraftsrikt land och förväntas således enligt Heckscher-Ohlin med utvidgad handel uppvisa en ökad efterfrågan på kvinnlig arbetskraft, vilket som i detta fall kan bidra till större jämlikhet mellan könen. Resultatet är också i enlighet med Beckers resonemang om en lägre grad av diskriminering till följd av mer handel.

3.2 Handel och diskriminering

Beckers resonemang utgår ifrån ett starkt positivt samband mellan marknadsmakt och diskriminering. Ju mer koncentrerad en marknad är, desto större ekonomisk förmåga för producenter att bejaka sin så kallade ”smak för diskriminering”. Med liberaliserad handel och därmed ökad import, vilket här likställs med ökad konkurrens och förminskad marknadsmakt, följer av resonemanget att lönegapet mellan män och kvinnor bör förändras (minskas) mest i tidigare koncentrerade sektorer. Effekterna av ökad handel på kvinnors relativlöner beror alltså enligt Becker av hur marknadsstrukturen ser ut, och kan således variera både mellan länder och mellan industrier inom länder. I linje med detta förväntas koncentrerade industrier uppvisa ett större lönegap mellan män och kvinnor än andra mer konkurrensutsatta industrier.

I överensstämmelse därmed finner Black och Brainerd (2002) att (importkonkurrensen borträknad) relativlöner för kvinnor i USA mellan 1976-1993 ökade som mest i konkurrensutsatta industrier. Genom att jämföra löneförändringar från initialt koncentrerade respektive mer konkurrensutsatta industrier i skuggan av utökad handel, avsåg de att utifrån Beckers teori uppskatta globaliseringens effekter på könsdiskriminering inom USAs tillverkningsindustri mellan åren 1976-1993. De påvisar att lönegapet i koncentrerade industrier minskade mer efter att handeln liberaliserats än i industrier som redan innan handelsliberaliseringen verkat under större konkurrens. Dock fann de även att bland de industrier som redan tidigare verkat under friare konkurrens, så ökade lönegapet mer i de industrier som direkt påverkades av ökad importkonkurrens. Något motsägelsefullt kan tyckas, men förklaras av författarna som en Heckscher-Ohlin effekt av handel på relativlöner. Alltså att handel i ett land rikt på kvalificerad arbetskraft, höjer dennes ersättning relativt okvalificerad arbetskraft, och eftersom kvinnor utgör en oproportionerligt stor andel av de

okvalificerade, så är effekten alltså negativ för kvinnor. Handel verkar således enligt Black och Brainerd i motsatta riktningar för kvinnors relativlöner i USA, ett land rikt på kvalificerad arbetskraft. Det går emellertid att ifrågasätta förklaringen av effekten på de okvalificerade kvinnorna då det, som Berik, Rodgers och Zveglich (2002) påpekar, redan kontrollerats för skillnader i humankapital i regressionerna.

Ovan studie på USA har också kritiserats för att inte ha diskuterat effekterna på den kvinnliga sysselsättningen inom berörda industrier. Kongar (2006) använder samma metodologi och datakällor som Black och Brainerd (2002) i syfte att klargöra effekterna av utökad importkonkurrens på anställningsstrukturen i USAs tillverkningsindustri mellan åren 1976-1993. Under denna tid minskade lönegapet i den koncentrerade tillverkningsindustrin enligt exempelvis Black och Brainerd samtidigt som den kvinnliga sysselsättningen inom de importkonkurrerande industrierna minskat enligt Kucera och Milberg (2000). I syfte att finna en alternativ tolkning av förändringarna i löneskillnaderna mellan män och kvinnor till följd av handel som är förenlig med bägge dessa slutsatser väljer Kongar i motsats till Black och Brainerd att koppla ihop det minskade lönegapet i koncentrerade industrier med ett minskat antal arbetstillfällen till följd av den ökade internationella konkurrensen och inte nödvändigtvis med en lägre grad av diskriminering. Lönegapets minskning skulle följaktligen enligt Kongar, snarare än att diskrimineringen minskat, bero av en lägre efterfrågan på kvinnor inom tillverkningsindustrin, varefter de som återstår blir högre avlönade än innan. Kongar finner i samklang med detta att lönegapet minskat främst på grund av att kvinnors löner ökat och inte av att männens löner minskat, och sålunda inte överensstämmer med den utveckling Becker antagit. Producenter tycks vidare ha agerat olika gällande anställningsstrukturen; medan koncentrerade industrier minskat antalet anställda kvinnor, har de mer konkurrensutsatta istället tenderat att ersätta en del av den manliga arbetsstyrkan med lägre avlönade kvinnor i syfte att sänka produktionskostnaderna.

Artecona och Cuningham (2002) har istället undersökt handelsliberaliseringens effekter på lönegapet i Mexiko, ett land som till skillnad från USA är rikt på (okvalificerad) arbetskraft, och därför enligt både Heckscher-Ohlin och Becker förutspås uppvisa minskade löneskillnader i samband med utökad handel. Undersökningen omfattar tillverkningssektorn under åren 1987-1993, en intressant tidsperiod eftersom handeln i mitten av 1980-talet liberaliserades och importen vid slutet av årtiondet hade mer än fördubblats. Syftet med studien var att utröna huruvida en förändring i löneskillnaden mellan män och kvinnor inom

tillverkningsindustrin under perioden kunde relateras till och förklaras av förändrade importvolymmer. Också här jämförs förändringen i löneskillnader mellan tidigare koncentrerade respektive mer konkurrensutsatta industrier som båda berörts av mer liberaliserad handel. Artecona och Cunningham fann att både män och kvinnor i tillverkningsindustrin erfor ökade löner påföljande handelsliberaliseringen, men att också lönegapet mellan dem samtidigt ökade. Lönegapet förstorades som mest i koncentrerade industrier, alltså där enligt Becker den rakt motsatta effekten förväntades vara som störst. Skälen härtill anges vara dels generella förändringar i ekonomin men också att den ökade handeln, tvärtemot vad Heckscher-Ohlin förutspått, mynnade ut i att ersättningen till den knappa, kvalificerade arbetskraften relativt den rikliga, okvalificerade ökade. Eftersom mexikanska kvinnor till övervägande del är okvalificerade, bidrog handeln till att förstora löneskillnaden mellan män och kvinnor. Graden av diskriminering tycks ha minskat med ökad internationell konkurrens i enlighet med Beckers förutsägelse, men utvägdes i Mexiko av förändrade faktorersättningar, vilket ledde till totalt sett större löneskillnader mellan män och kvinnor efter handelsliberaliseringen.

Samma utveckling av ökade lönegap i tidigare koncentrerade industrier till följd av ökad handel återfanns av Berik, Rodgers och Zveglic (2002) i Taiwan och Korea, som utmärkt sig som två av världens mest handelsinriktade ekonomier. Också deras ekonometriska analys har utgått ifrån samma villkor som Black and Brainerd och avser att spegla utvecklingen av löneskillnaden i Taiwan och Korea mellan åren 1980-1999. Författarna lämnar en annan möjlig förklaring till avvikelserna mot Beckers förutsägelse i enlighet med icke-neoklassisk teori, som antyder att ökad handel kan leda till ökade lönegap i länder där kvinnor har svag förhandlingskraft då de företrädesvis sysselsätts inom lågavlönade jobb med låg status. Ökad handel har i Taiwans fall föranlett en betydande strukturell förändring av exportindustrin. Förändringen har inneburit en övergång från produktion av enklare varor till mer avancerad högkvalitativ produktion och därpå högre krav på kvalifikationer hos arbetskraften. Eftersom kvinnor i Taiwan haft en betydligt lägre nivå av utbildning, har de efterfrågats allt mindre i den omstrukturerade industrin, vilket haft en negativ inverkan på deras sysselsättning såväl som på deras lön. Arbetsförlust på grund av ökad importkonkurrens har också den drabbat övervägande kvinnor. Ökad handel har således i Taiwans fall inneburit en försämring för kvinnor då de hindrats från att ta del av vinsterna, genom att de nekats möjligheter till utbildning och på andra sätt begränsats till följd av olika statliga initiativ. Att Taiwan, relativt sina geografiskt närmaste handelspartners, är förhållandevis (human) kapitalrikt kan också i

överensstämmelse med Heckscher-Ohlin ha medfört en negativ inverkan av handel för (okvalificerad) arbetskraft och då särskilt kvinnor. Korea uppvisar ett i övrigt minskande lönegap vilket, något motsägelsefullt, kopplas samman med minskad internationell handel och därmed, i Beckers mening, mindre konkurrens. En möjlig förklaring är att staten i Korea valt att stötta vissa stora industrier, vilket kan ha gynnat framför allt kvinnor.

Lönegapet inom den koncentrerade tillverkningsindustrin i Indien tycks också det ha ökat som en effekt av utökad handel enligt en studie av Menon och Rodgers (2006) som sträcker sig över tiden 1983-2004. Också deras regression bygger på förutsättningar liknande de i Black och Brainerds, men de införlivar ytterligare en aspekt i analysen. Producenters ”smak för diskriminering” tillåts förändras som en effekt av ökad handel. De fann att alltmedan handeln liberaliserats under 1990-talet och den internationella konkurrensen ökat, så tycks högre löner för manliga arbetare upprätthållits på bekostnad av försämrade relativlöner för kvinnor. Istället för att den större konkurrensen eliminerat det ekonomiska utrymmet att diskriminera tycks alltså kvinnorna fått bära en oförändrad manlig lönenivå. Kvinnor är genom sämre förhandlingskraft därav betydligt mer utsatta vid ökad internationell handel. Indien har under hela perioden haft en mycket låg generell kvinnlig relativlön, 1983 var den 44,9 procent av den manliga. Samtidigt som det förklarade lönegapet minskade i takt med att kvinnor blev mer utbildade, växte andelen oförklarad lönegap till att uppgå till 73 procent år 2004. Det oförklarade lönegapet används som bekant som mått på diskriminering. Under sådana samhällsliga strömningar är det kanske inte så konstigt att också handelns effekter verkar negativt ur kvinnornas synpunkt. Därav kan Menon och Rodgers slutsatser om att producenternas ”smak för diskriminering” påverkas av handeln ifrågasättas, kanske speglar det snarare generella tendenser i samhället och att handeln i själva verket endast förstärker befintliga mönster.

3.3 Sysselsättningseffekter av utökad handel i utvecklingsländer

De flesta utvecklingsländers komparativa fördelar vilar i tillverkning av enklare varor. Handelsliberalisering och expansion av den exportproducerande sektorn har i dessa länder inneburit en ökad efterfrågan på okvalificerad arbetskraft. Helt i linje med vad Heckscher-Ohlin förutspått, så anställs huvudsakligen kvinnor, vilka i regel besitter en betydligt lägre grad av utbildning än män i utvecklingsländer. Världen över domineras dessa lättindustrier av

kvinnor, varför handelsliberalisering i fattiga, arbetskraftsrika länder, med dess påföljande ökade efterfrågan på arbetskraft, i ett tidigt stadium huvudsakligen gynnar kvinnor (Kyvik Nordås 2003).

Studier med syfte att utvärdera effekterna av internationell handel för kvinnor i utvecklingsländer antyder att handel tenderar att skapa fler arbetstillfällen i synnerhet för kvinnor och erbjuder därigenom ett sätt att träda in i marknadsarbete. Exempelvis skapade Madagascars exportorienterade textilindustri sysselsättning för huvudsakligen kvinnor, varav 85 procent tidigare inte marknadsarbetat (World Bank 2004). Motsvarande industrier i Bangladesh skapade närmare 2 miljoner arbetstillfällen, av vilka tre fjärdedelar fylldes av kvinnor (Korinek 2005). Andelen kvinnor i tillverkningsindustrin har även visat sig vara positivt korrelerat med exporttillväxten i en studie som omfattar 35 utvecklingsländer, var de flesta också antalet kvinnor sysselsatta inom tillverkningsindustrin ökat, i vissa av dem markant.¹² Uppskattningsvis beräknas så mycket som 80 procent av 50 miljoner jobb i exportprocessande zoner världen över innehas av kvinnor (ICFTU 2005).

En studie av Kyvik Nordås (2003) omfattande fem länder; Mauritius, Mexiko, Peru, Filippinerna och Sri Lanka, har sökt analysera hur handel påverkat kvinnors anställningsmöjligheter och ersättning under 1990-talet. Med hjälp av en ekonometrisk analys av arbetsmarknads- och handelsstatistik fann hon att kvinnors andel av den formella arbetskraften fanns ha ökat och att lönegapet minskat under den studerade perioden, vilken i samtliga länder kännetecknats av handelsliberaliseringar. Vidare påvisades tendensen att kvinnor anställs i exportproducerande industrier, medan män istället anställs inom importkonkurrerande industrier, vilket är konsekvent både med implikationerna i Heckscher-Ohlin och Specifika faktormodellen. Men, som Kyvik Nordås själv framhåller, så hade studien varit mer belysande om den omfattat ett mer varierat urval av länder i termer av ekonomisk utveckling. I avsaknad på statistik för låginkomstländer representeras i studien istället fem länder inom medelinkomstnivån, vilket kanske bidrar till att ge de samstämmiga resultaten. Likaså hade inkludandet av och jämförelsen med ett rikare land varit av intresse.

Vissa studier tyder emellertid på att män söker sig till exportsektorn i takt med att lönerna stiger, medan kvinnorna trängs ut och istället tar över lägre avlönade jobb i andra,

¹² Wood (1991), se exempelvis The World Bank (2004). Wood (1991) fanns ej tillgänglig för uppsatsförfattaren

traditionella sektorer (Korinek 2005). Alternativt skulle den kvinnliga sysselsättningen rentav nå en topp varefter det åter dalar allteftersom exportstrukturen blir alltmer baserad på kvalificerad arbetskraft (Busse och Spielmann 2006). Det senare tycks ha inträffat i Turkiet, där Ozler (2000), som undersökt huruvida utökad export lett till ett större kvinnligt arbetskraftsdeltagande i tillverkningsindustrin mellan åren 1983-1985, under vilka policys i syfte att främja exportindustrin införts. Ozler fann att handelsliberalisering initialt lett till en ökad andel kvinnor inom tillverkningsindustrin, men där andelen kvinnor därefter minskat i takt med att investeringar i fysiskt kapital gjorts. Då den undersökta tidsperioden är väldigt kort är det rimligt att anta att de fulla effekterna av den utökade handeln inte representeras. Det är rimligt att anta att större förändringar och omstruktureringar i den exportindustrin påföljande utökad handel kan vara av en mer långsiktig karaktär och varför en studie av ett par år kan ge en aning missvisande bild.

Samma utveckling har uppmärksammats i flertalet medelinkomstländer, däribland Malaysia, där kvinnor efterfrågats i allt lägre grad då industrin övergått till mer sofistikerad produktion. Andelen kvinnor sysselsatta inom exportproducerande industrier har där sjunkit från 75 procent år 1980 till 54 procent år 1990 (Joekes 1999). Av sådana anledningar har handelns ihållande positiva effekter för kvinnor ifrågasatts. I tidiga skeden av industrialisering har många utvecklingsländer förlitat sig på tillgången till kvinnlig arbetskraft varför utvecklingsstrategin kan kallas kvinnoledd såväl som exportledd. Utvecklingen därefter kan enligt Joekes gå i två riktningar; antingen som ovan nämnts, att andelen kvinnor sysselsatta inom exportindustrin avtar då produktionstekniken förbättras, eller att länder, istället för att förfina sin produktionsteknik, söker pressa produktionskostnaderna, och därför fortsättningsvis anställer än fler kvinnor. Det tidigare fallet kan potentiellt leda till en fortsatt gynnsam utveckling förutsatt att de förmås slussas vidare till anställning i andra sektorer, i vilka antalet arbetstillfällen också ökat till följd av ökad handel. Det senare alternativet skulle däremot kunna låsa kvinnor till en lägre avlönad sektor.

Utvecklingen i Turkiet och Malaysia kan eventuellt sägas korrespondera med implikationen från Specifika faktormodellen. Till synes utgör kvinnor okvalificerad arbetskraft specifik för landets exportproduktion då den baseras på enklare varor. I takt med att exportproduktionen övergår i mer avancerad produktion efterfrågas istället mer kvalificerad arbetskraft och då i synnerhet män.

En ökning i ett utvecklingslands export i relation till dess BNP indikerar, enligt vissa studier, en feminisering av arbetskraften och utpekar således feminisering som den enskilt viktigaste effekten av handel på anställningsstrukturen i utvecklingsländer (Ozler 2000). Feminiseringen av den exportorienterade tillverkningsindustrin har dock inte bidragit till att minska löneskillnaderna mellan män och kvinnor, vilket däremot motsäger Heckscher-Ohlin, som ju antyder att ökad efterfråga ska följas av ökad ersättning. Som tidigare nämnts, har tvärtom löneskillnaderna mellan män och kvinnor i vissa fall bestått eller rentav ökat i samband med exportorienterad industritillväxt (Kongar 2005).

3.4 Sysselsättningseffekter av utökad handel i utvecklade länder

En expansion av exportsektorn påföljande friare handel eller en relativprisökning på exportvaran resulterar enligt Heckscher-Ohlin i ökad produktion av den varan och genom ökad efterfrågan på den produktionsfaktor som används intensivt i den sektorn, ökar också ersättningen till densamma. Specifika faktormodellen antar därtill att produktionsfaktorerna är tämligen låsta inom en viss sektor. En expansion av exportsektorn skulle därför få väldigt olika effekter beroende på om landets exportsektor är kvinno- eller mansdominerad, eller om könsfördelningen är ganska jämn. Generellt tenderar olika sektorer att vara antingen mans- eller kvinnodominerade (Busse och Spielmann 2006).

Med antagandet att exportsektorn i många utvecklade länder utgörs av i huvudsak mansdominerade industrier, såsom i Sverige¹³ skulle applicerandet av ovan resonemang innebära att män gynnas relativt mer av en friare handel och en därpå följande expansion av exportsektorn. Detsamma gäller vid en ökning av relativpriset på exportvaran. På så sätt påverkar ökad handel kvinnor och män olika beroende på vilka som dominerar exportsektorn. Kucera och Milberg (2000) fann exempelvis att könsuppdelningen tycks vara tämligen likartad i olika OECD-länder, där kvinnor är koncentrerade i den importkonkurrerande sektorn medan männen istället sysselsätts inom den exportproducerande sektorn. Kanhända förklarar det varför Burgoon & Hiscox (2003) fann att högskoleutbildade kvinnor i utvecklade länder uppvisar en klart lägre benägenhet än män att stödja friare handel. Attitydskillnaden

¹³ Exempelvis Volvo, Ericsson, Sandvik och Scania, vilka enligt Exporrådet är några av Sveriges största utlandssäljare, har en kvinnlig sysselsättning som uppgår till mellan 19 -26 procent av deras totala arbetskraft. Källa: <http://www.swedishtrade.se/>, samt information erhållen av respektive företags kontaktinformation.

gentemot globalisering är alltså väsentlig, men skälen härtill oklara. Också O'Rourke (2003) finner att kvinnor generellt tenderar att förespråka mer protektionistiska ståndpunkter. Hans regression bygger på information från en undersökning utförd 1995-1996 som bland annat ställt frågan om huruvida den svarande anser att handeln bör begränsas. Undersökningen genomfördes i 24 länder, av vilka Sverige var ett. Skillnaden i attityder skulle till viss del kunna förklaras av kvinnors i allmänhet mer utsatta situation vid handelns omfördelningseffekter; dels har kvinnor större arbetsfrånvaro vid familjebildning, vilket gör dem mer löst knutna till arbetet och därtill är de generellt sett mer trögrörliga vid omstruktureringar. I övrigt sluter O'Rourke sig till att folks individuella attityder är högst förenliga med implikationerna i Heckscher-Ohlin modellen; att högkvalificerade i hög grad är för globalisering i rika länder, medan de i fattigare länder däremot är mer negativt inställda till globalisering.

Studier av effekten av utvecklingsländers utökade tillverkningsindustri, på densamma i utvecklade länder ger isärgående resultat. Kongar (2005) redogör för ett par av dessa där vissa finner att den kvinnliga sysselsättningen inom tillverkningsindustrin inte minskat till följd av ökad importkonkurrens, och vissa undersökningar som alltså däremot funnit att kvinnor i större utsträckning än män förlorat jobbet i samband med ökad internationell handel. Den snedvridna effekten på kvinnor skulle kunna förklaras av en betydande horisontell segregation, det vill säga att kvinnor och män till stor del sysselsätts inom olika sektorer. Koncentrationen av kvinnor inom importkonkurrerande industrier skulle på så vis kunna vara en av anledningarna till att kvinnor drabbats av arbetsförlust i en högre grad än män i utvecklade länder.

Kucera och Milberg (2000) avsåg att göra om Woods (1991)¹⁴ studie med senare data för att se om också de skulle finna att ökad handel mellan utvecklings- och utvecklade länder lett till en ökad andel kvinnor i utvecklingsländers tillverkningsindustri medan andelen i utvecklade länder förblivit oförändrad. Genom att göra en faktorinnehållsanalys¹⁵ för tio OECD-länder under tidsintervallen 1978-1995 fann de, i motsats till Wood, att utökad handel med icke-OECD-länder inverkat negativt på den kvinnliga sysselsättningen i flertalet av de tio länder som undersökningen omfattar. Mer specifikt kommer Kucera och Milberg fram till att

¹⁴ Woods (1991) har ej funnits tillgänglig för uppsatsförfattaren

¹⁵ Genom att beräkna mängden produktionsfaktorer förkroppsligade i landets export- och importprodukter, kan efterfrågan på produktionsfaktorerna härledas (och ge en indikation om dess relativa ersättning).

importexpansion främst pressat arbets- och kvinnointensiva industrier såsom textil- och läderindustrier, och kommer därför i likhet med Kongar (2006) fram till att den horisontella segregeringen mellan män och kvinnor, som är anmärkningsvärt likartad mellan länderna, har haft stor betydelse för effekten av ökad internationell konkurrens. Handel OECD-länder emellan utgör den absoluta merparten världens totala handel. Trots att handeln med icke-OECD-länder varit förhållandevis låg, har den alltså ändå påverkat anställningsstrukturen i sex av de studerade länderna. De länder där den ökade importen medförde störst förändringar är också de som uppvisar den starkaste negativa effekten på kvinnors sysselsättning i jämförelse med mäns. Woods asymmetriska resultat korrigeras alltså av Kucera och Milbergs senare studie, vilket är samstämmigt med implikationen enligt Heckscher-Ohlin, då det handlar om en kontraktion av arbetsintensiva industrier i kapitalrika länder. Likaså överensstämmer det med Specifika faktormodellen som antyder att de som dominerar den exporterande sektorn kommer att vinna på handel, medan de som dominerar den importkonkurrerande sektorn istället förlorar.

För bland annat Sverige, finner Bussmann och Spörer (2006), som studerat totalt 40 länder, varav 18 industrialiserade länder under åren 1975-2000, att öppenhet för handel, definierat som den totala handelns andel av ett lands BNP, tycks minska det kvinnliga marknadsarbetandet. Med hjälp av en regressionsanalys har de testat om globalisering leder till ett förändrat kvinnligt arbetskraftsdeltagande i industrialiserade länder och att kvinnor i större utsträckning sysselsätts inom servicesektorn. Minskningen i det kvinnliga marknadsarbetandet beror eventuellt på att kvinnor i OECD-länderna övervägande sysselsätts inom importkonkurrerande sektorer som ansträngts mest av utökad handel,¹⁶ och vilka förväntas kontrahera med utökad handel. Globaliseringens främsta inverkan tycks dock vara beträffande vilka sektorer som kvinnor sysselsätts inom. Med ökad globalisering återfinns i OECD-länder fler kvinnor i servicesektorn. Möjligheten för kvinnor att finna anställning i andra sektorer, då de exempelvis förlorat jobbet på grund av ökad importkonkurrens, är avgörande för den bestående effekten av handel på kvinnor enligt Joeke (1999), som nämnts ovan. Enligt implikationerna av Heckscher-Ohlin är kvinnor i industrialiserade länder de troliga förlorarna av utökad handel, om de innehar en lägre grad av (human) kapital, vilket skulle vara i överensstämmelse med det minskade marknadsarbetandet.

¹⁶ Se Kucera och Milbergs (2000) resonemang ovan.

3.5 Ojämlighet som komparativ fördel

I motsats till Beckers resonemang, som framställer diskriminering som ekonomiskt olönsamt, menar istället exempelvis Busse och Spielmann (2006) som undersökt sambandet mellan handel och ojämlikheter mellan könen i 92 utvecklings- och utvecklade länder under åren 1975-2000, att ojämlikhet i löner rentav kan utgöra ett lands komparativa fördel. De fann i sin regressionsanalys som inkluderat variabler som handelsdata (RCA)¹⁷ och löneuppgifter, att ett lands komparativa fördel i arbetsintensiv produktion och dess löneojämlikhet mellan könen är positivt korrelerade. Att ett lands totala exportframgångar kan avgöras av ojämlikhet mellan könen tar de för osannolikt, men anser däremot att handelsstrukturen kan förändras därav. Det bör noteras att könssegregerad data saknades för flertalet länder varför de olika regressionerna genomförts med skiftande antal länder, och därför egentligen inte kan sägas spegla alla 92 länder. Busse och Spielmann (2006), argumenterar vidare att skillnader i utbildningsnivå mellan män och kvinnor kan influera landets komparativa fördel i arbetsintensiv produktion. De menar att om välutbildade och således mer produktiva kvinnor begränsas till en sysselsättning inom den lågavlönade exportindustrin, så befästs den komparativa fördelen ytterligare. Om däremot välutbildade kvinnor tillåts anställning i andra sektorer, kan en ökad grad av utbildning bland kvinnor leda till en försvagning i den komparativa fördelen, genom att tillgången på okvalificerad arbetskraft då minskar.

Minskade incitament för i synnerhet kvinnor att investera i utbildning till följd av utökade arbetsmöjligheter och koncentrationen av kvinnor inom okvalificerad yrken är således en viktig baksida av "feminiseringen" inom tillverkningsindustrin. Vijaya (2003) undersökte hur öppenhet för handel påverkar skillnader mellan män och kvinnor i utvecklingsländer beträffande deras humankapital. Undersökningen omfattade 50 låg- och mellaninkomstländer och baserades på skolgångs- och handelsdata mellan åren 1970-1996. Det framkom att i de länder som redan initialt haft en skillnad mellan mäns och kvinnors nivå av utbildning, har en större handelsvolym varit förknippad med växande skillnader i graden av utbildning dem emellan. På så sätt kan handel bidra till att förstärka befintliga olikheter mellan män och kvinnors humankapital, vilket kan antas ha varaktiga effekter i landets fortsatta utveckling. I synnerhet då jämlikhet i utbildningen mellan män och kvinnor tycks leda till en högre nivå av ekonomisk utveckling (Chen 2004).

¹⁷ RCA Revealed Comparative Advantage används ofta som mått på ett lands komparativa fördel och kan beräknas som $(\text{export}_i - \text{import}_i) / (\text{export}_i + \text{import}_i)$, där i indikerar en specifik bransch.

Lågkostnadsproduktion utifrån löneojämlikhet gagnar förutom det producerande landet även det importerande landet, företrädesvis utvecklade länder, genom lägre importpriser. De verkliga vinnarna av utökad handel är dock arbetarna i de exporterande länderna och inte de rika importerande länderna, enligt Krugman (1997). Allmän levnadsstandard har stigit varhelst exportsektorer vuxit, vilket antyder spridningseffekter över hela ekonomin. Främst beror detta på att exportsektorn måste erbjuda högre löner än vad arbetarna skulle erhållit på annat håll för att locka till sig arbetskraft, något som tvingar även andra sektorer att höja lönerna.

Varuhandel länder emellan innebär enligt Heckscher-Ohlin indirekt handel av produktionsfaktorer, varför billig utländsk kvinnlig arbetskraft indirekt kan sägas begagnas även av länder med mer jämlik lönestruktur. I syfte att påverka och förbättra arbetsvillkoren diskuterar olika organisationer, däribland WTO, huruvida handel bör regleras av arbetsstandarder. Tillämpandet av internationella arbetsstandarder fungerar i likhet med handelsrestriktioner. Ekonomer, som generellt motsätter sig handelsinskränkning, betraktar traditionellt länders skillnader i arbetsstandarder som vilken annan komparativ fördel som helst. Rodrik (1997) påvisar att ju lägre ett lands arbetsstandard, desto större är dess komparativa fördel i arbetsintensiva varor (RCA). Detta eftersom standarder onekligen påverkar arbetskostnader och därmed landets komparativa fördelar och följaktligen även handelsflöden. Därtill är handelspolicys indirekta verktyg som enkom angriper exportsektorn och som potentiellt kan leda till en försämring för arbetarna som policyn ämnar skydda om resultatet av förlorad konkurrenskraft är arbetslöshet eller än sämre arbetsvillkor i andra sektorer.

WTO förbjuder handelsdiskriminering av länder på grund av deras produktionsteknologi (Rodrik 1997). Inte minst eftersom i-världens försprång är enormt. Skulle utvecklingsländer hindras från att konkurrera med hjälp av billig arbetskraft, menar Krugman (1997), sätts samtidigt stopp för fortsatt industriell utveckling. I många länder har export baserad på billig arbetskraft utgjort en viktig möjlighet att nå ut på internationella marknader. Seguino (2000) testade med hjälp av regressionsanalyser hypotesen att kvinnors lägre löner stimulerat den ekonomiska tillväxten i en rad semi-industrialiserade länder under åren 1975-1995, via dess effekter på exporten. Hon utpekar till och med lönegapet som grund för semi-industrialiserade länders tillväxt, då exportintäkterna möjliggör både teknologianskaffande och investeringsattraherande, väsentliga komponenter för ekonomins fortsatta avancemang.

Tillväxten i dessa länder gynnas alltså av och rentav baseras på lönegapet. Ju större löneskillnader, desto högre tillväxt. Koncentrationen av lågavlönade kvinnor med begränsad förhandlingskraft inom exportindustrin medger dess expansion tack vare låga produktionskostnader. Intäkterna därav möjliggör förvärvande av ny teknologi, vilket bereder väg för fortsatt tillväxt som gynnar kvinnor såväl som hela samhället, men som därefter istället beror av kvalificerad arbetskraft som kan begagna den nya teknologin. Lönegapet är därigenom länkat till ekonomisk tillväxt enligt följande schema:

löneojämlikhet → exportexpansion → teknologisk förändring → ekonomisk tillväxt

Låg ersättning till arbetskraften anses också generellt sett sporra investeringar och kapitalackumulation. Sålunda genererar löneskillnader vinster både i form av exportintäkter och ökade investeringar, vars produktivitet ökar än mer tack vare den nya teknologin (som exportintäkterna gjort möjlig).

Seguinos studie hänför sig till en specifik grupp länder som alla varit exportorienterade och vars sysselsättning inom exportindustrin till övervägande del utgjorts av kvinnor. Därtill beskriver Seguino scenariot då länder går mot mer sofistikerade produktionsteknologier, vilket enligt Joeques (1999) inte är den enda möjliga vägen. Länder kan också välja att fortsätta producera enklare varor. Eftersom kvinnor i Seguinos modell först utgör basen för exportexpansion och sedan i takt med teknologins progression ersätts av kvalificerad (manlig) arbetskraft, kan den ihållande effekten för kvinnor ifrågasättas. Frågan är om bestående ojämlikhet mellan könen långsiktigt kan fungera som en väg till ekonomisk framgång. Att betrakta ojämlikhet mellan könen som utgångspunkt för ekonomisk tillväxt går dessutom stick i stäv med den alltmer allmänna uppfattningen om att ojämlikhet hämmar ekonomisk tillväxt.

4 Trender i handels- och relativlöneutvecklingen

Diagrammen nedan syftar till att illustrera den generella utvecklingen av handel och relativlönen i ett antal länder: Sverige, Belgien, Mexiko, Korea, Portugal, Tjeckien och Ungern. Handeln innefattar både import och export av såväl varor som tjänster och har beräknats som andelen av respektive lands totala BNP. Kvoten kan tolkas som graden av ett lands "öppenhet" i dess handelsstruktur. Relativlönen avser den genomsnittliga kvinnliga lönen inom tillverkningsindustrin som andel av den manliga. Statistiska handelsuppgifter har hämtats från OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) och löneuppgifter från ILO (International Labour Organization), varifrån även uppgifter om sysselsättning hämtats. Skälet till att löne- och sysselsättningsuppgifterna avser just tillverkningsindustrin är att det var de siffror ILO tillhandahöll i könssegregerad form över längre tidsperioder. Varor producerade i tillverkningsindustrin står för 60 procent av den totala världshandeln (Joekes 1999), och då tillverkningsindustrin kan antas utgöra ett lands export- eller importkonkurrerande produktion, förväntas dessa enligt Heckscher-Ohlin expandera respektive kontrahera med ökad internationell handel. Den kvinnliga sysselsättningen inom tillverkningsindustrin utgör en varierande grad av den totala kvinnliga arbetskraften i de olika länderna; i Sverige var andelen ungefärligen 8 procent medan den i Tjeckien uppgick till omkring 25 procent, varför den senare återger en större del av relativlöneutvecklingen i samhället i stort.

Valet av länder baserades dels på dess handel som andel av BNP i början av perioden. Med en rimligt stor sådan, och därtill en kraftig utveckling av handel under perioden, kan handel förmodas ha en större inverkan på landets lönestruktur, än om landet är mindre beroende av handel. Ländernas handel som andel av BNP varierar mellan 10 procent och 30 procent vid periodens början 1976, för att 2005 uppgå till mellan 30 procent och 45 procent. Undantaget från detta är Tjeckien och Belgien vars andel handel av BNP redan vid perioden början uppgick till över 50 procent för att vid slutet av perioden vara uppe i 70 procent respektive 86 procent, samt Ungern vars andel handel av BNP växte från drygt 30 procent till 67 procent. Liksom för Tjeckien, så saknades könssegregerad data för Ungern för åren 1976-1991, varför tidsperioderna i deras fall kortats ner till 1992- 2005. För Portugal fanns könssegregerad data först från 1989, varför handels- och relativlöneutvecklingen för Portugals vidkommande redovisas i olika tidsspann.

Urvalet är vidare tänkt att representera utvecklingen i (human) kapital rika länder och länder rika på (okvalificerad) arbetskraft. Slutligen är också valet av länder styrt av tillgången till könssegregerad lönedata, vilken visade sig inte var alltför vanligt förekommande, i synnerhet inte för längre tidsserier.

Diagrammen syftar till att ge en indikation om trenderna i handel- och relativlöneutvecklingen och huruvida dessa tycks följa varandra. Utifrån detta görs sedan en betraktelse om huruvida trenderna tycks gå i samma riktning som de teoretiska resonemangen implicerat. Inga närmare slutsatser om korrelation och kausalitet kan emellertid dras.

Diagram 3: Handels- och relativlöneutvecklingen i Sverige 1976-2005

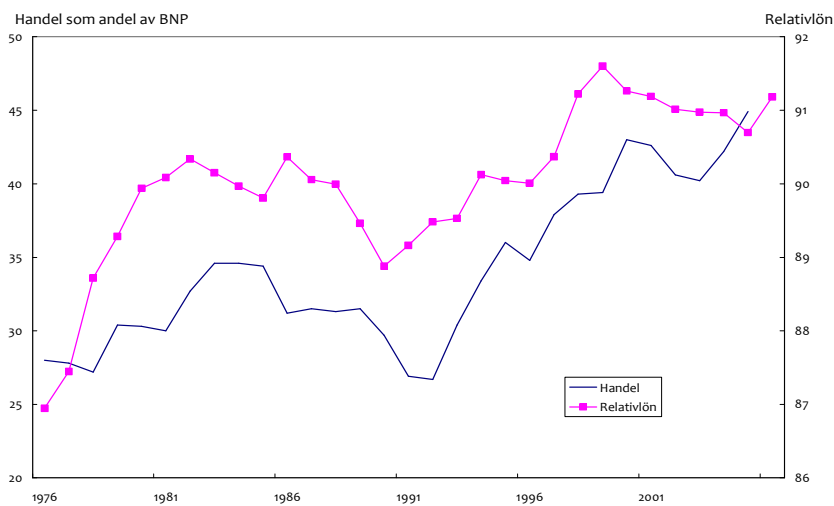
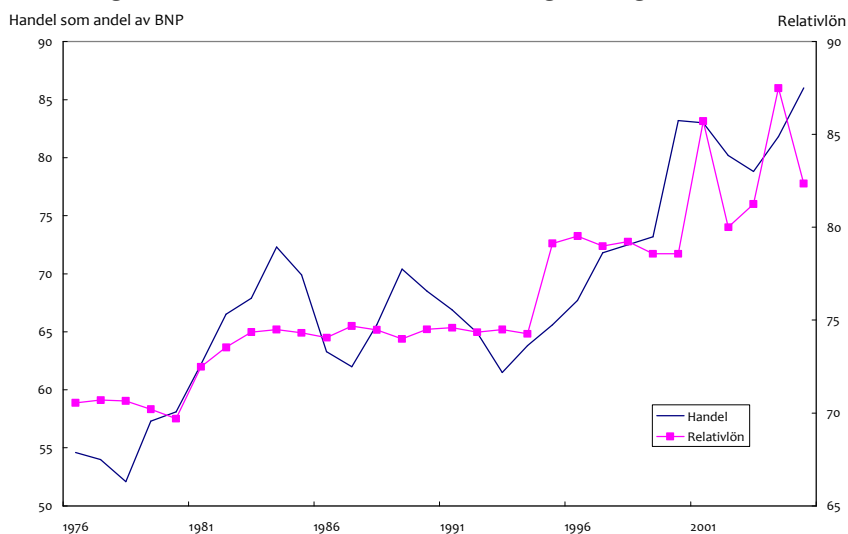

Diagram 4: Handels- och relativlöneutvecklingen i Belgien 1976- 2005

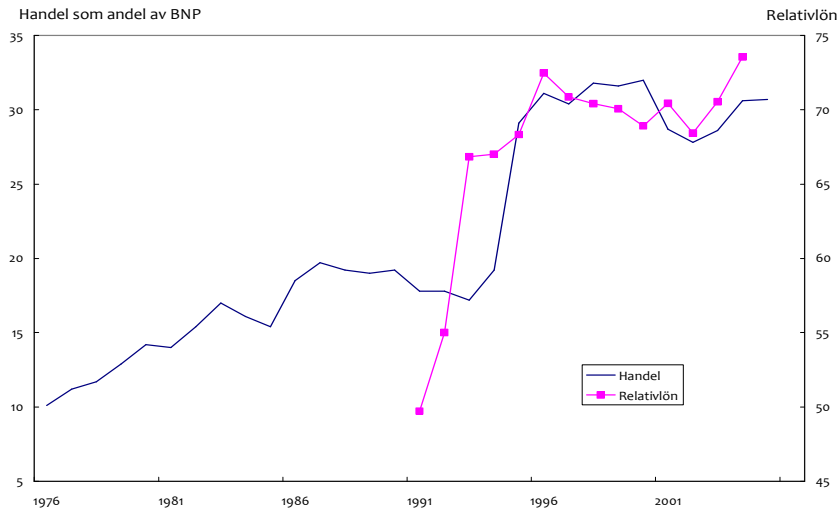

Både Sverige, Belgien och Mexiko uppvisar en relativlöneutveckling som tämligen väl samstämmer med handelsutvecklingen. Koreas relativlöneutveckling uppvisar en stabilare trend än handelsutvecklingen, medan det omvända förhållandet kan sägas gälla för Ungern, även om utvecklingen ändå tycks gå i samma riktning i bägge länder. Portugals och Tjeckiens utveckling är däremot lite mer tvetydig.

Sverige som är ett kapitalrikt land med en klart mansdominerad (export) tillverkningsindustri, uppvisar alltså en någorlunda samstämmig utveckling. Enligt Heckscher-Ohlin och Specifika faktormodellen förväntar vi oss snarare en relativlön som försämras i takt med att handeln ökar, då den rikliga faktorn, kapitalet, och den produktionsfaktor som används inom exportindustrin övervägande gynnas av handel. Den kvinnliga sysselsättningen inom tillverkningsindustrin har aldrig varit särskilt hög, vilket skulle kunna förklara den uteblivna effekten på relativlönen. Enligt uppgifter från ILO uppgick den kvinnliga andelen av arbetskraften inom tillverkningsindustrin år 2006 till omkring en fjärdedel, en siffra som inte ändrats mycket sedan 1981. Emellertid utgjorde den kvinnliga sysselsättningen inom tillverkningsindustrin endast knappt 8 procent av den totala kvinnliga arbetskraften. Som mest var den drygt 12 procent 1989. Därtill kan facklig förhandlingskraft och andra regelverk ha förhindrat en försämrad relativlön. Relativlöneutvecklingen är således helt i överensstämmelse med Beckers implikation om att högre handel och därmed konkurrens, minskar producenternas ekonomiska möjlighet att diskriminera.

Liksom i Sveriges fall, förväntas Belgien, ett annat kapitalrikt land, snarare uppvisa en försämrad relativlön för kvinnor. Istället åtföljs utvecklingen i handeln och relativlönen mycket nära. Också i Belgiens fall tycks alltså utvecklingen snarast följa Beckers teori om minskad diskriminering i samband med ökad handel. Andelen kvinnor anställda i tillverkningsindustrin har i Belgiens fall varit tämligen konstant kring 24 procent sedan 1976. Men till skillnad mot Sverige har den andelen i relation till den totala kvinnliga arbetskraften kraftigt minskat från närmare 21 procent 1976 till drygt 8 procent 2006. Detta skulle kunna antyda att, som Heckscher-Ohlin förutspått, enklare tillverkningsindustrier minskat i omfång i takt med ökad handel i ett land rikt på (human) kapital.

Diagram 5: Handels- och relativlöneutvecklingen i Mexico 1976-2005

Uppgifter om lönenivån saknas för Mexico 1992 samt 1994, varför dessa siffror estimerats på samma sätt som för Portugal (se nedan).

Diagram 6: Handels- och relativlöneutvecklingen i Korea 1976-2005

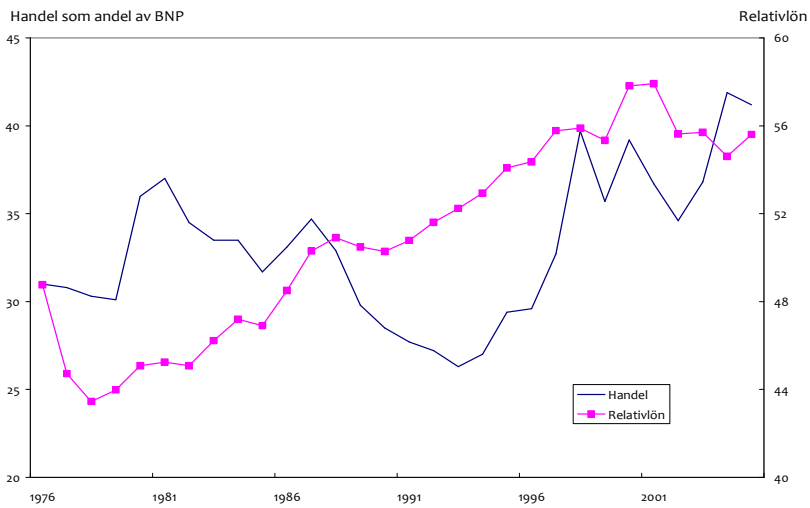
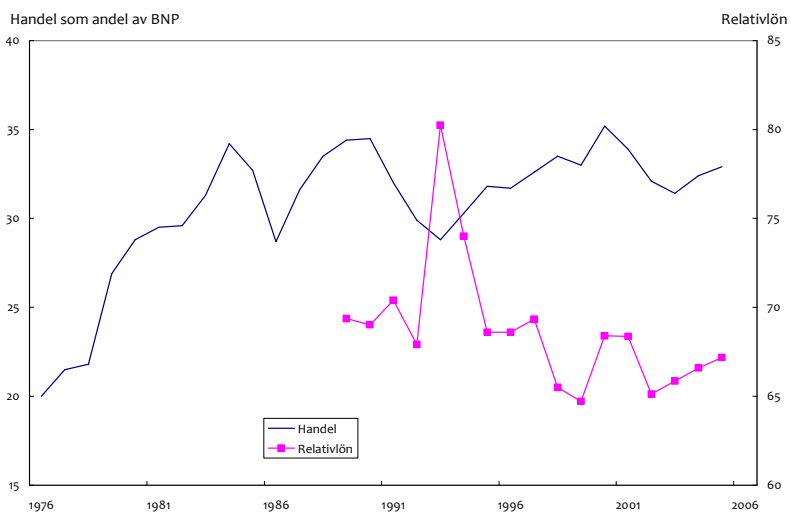

Diagram 7: Handels- och relativlöneutvecklingen i Portugal 1976-2005

Uppgift om lönenivån 1994 saknas för Portugal, varför denna siffra estimerats till ett tal mellan värdena för 1993 respektive 1995.

Arbetskraftsrika Mexikos relativlöneutveckling följer nära handelns. Kanske beror detta på, i likhet med vad Heckscher-Ohlin och Specifika faktormodellen implicerar, att mexikanska kvinnor, som till stor del utgör okvalificerad arbetskraft, särdeles har gynnats av utökad handel jämte män. I Mexiko ökade också den kvinnliga andelen av de anställda inom tillverkningsindustrin från 1995 då ungefär 28 procent var kvinnor, till 2006 då istället över 34 procent av arbetskraften var kvinnor. Den andelen utgör cirka 12 procent av den totala kvinnliga arbetskraften i Mexiko.

Koreas utveckling i handel och relativlöner är inte lika överensstämmande. Relativlönen har stadigt ökat, medan andelen handel av BNP varierat. Berik, Rodgers och Zveglic konstaterade att ökade relativlöner i Korea hängde ihop med minskad internationell konkurrens, något som inte tycks motsägas av diagrammet ovan. Utvecklingen ger således ingen tydlig indikation huruvida den följer eller inte följer exempelvis Heckscher-Ohlins implikationer, även om både handel som andel av BNP och relativlönen ökat totalt sett under perioden. Andelen kvinnor sysselsatta inom tillverkningsindustrin minskade mellan åren 1976 till 1990 från 48 till 38 procent, vilket innebar en minskning från runt 17 till drygt 15 procent av den andelen i proportion till den totala kvinnliga sysselsättningen. Minskningen av andelen kvinnor inom tillverkningsindustrin beror troligen på övergången till mer sofistikerad produktion och en minskad efterfrågan på okvalificerad kvinnlig arbetskraft till förmån för mer kvalificerad manlig arbetskraft.

Portugals utveckling är jämte Tjeckiens, den med minst överensstämmelse. Handelns andel av BNP har ökat medan relativlönen däremot minskat. Portugals lönedata avser en kortare period 1989-2005, vilket kan ge ett något missvisande bild i till de ovan nämnda länderna vars utveckling täcker en längre tidsperiod. Portugal, med en tidigare stor exporttillverkande textilindustri, är ett av de länder som kan antas ha påverkats mest av ökad internationell handel. Textilindustri är en av de främsta industrier som länder med ny exportorienterad tillverkningsindustri riktat in sig på. Minskad efterfrågan på kvinnlig (okvalificerad) arbetskraft på grund av ökad internationell handel skulle således ha kunnat innebära minskad ersättning till kvinnor och därmed en lägre relativlön i enlighet med Heckscher-Ohlin och Specifika faktormodellen. Andelen kvinnlig arbetskraft har dock inte ändrats nämnvärt mellan 1992- 2006 utan kvarstår runt 44 procent. Däremot så har den andelen av den totala kvinnliga sysselsättningen minskat från närmare 21 procent till 16 procent, vilket alltså skulle kunna antyda att tillverkningsindustrins omfattning minskat.

Diagram 8: Handels- och relativlöneutvecklingen i Tjeckien 1992- 2005

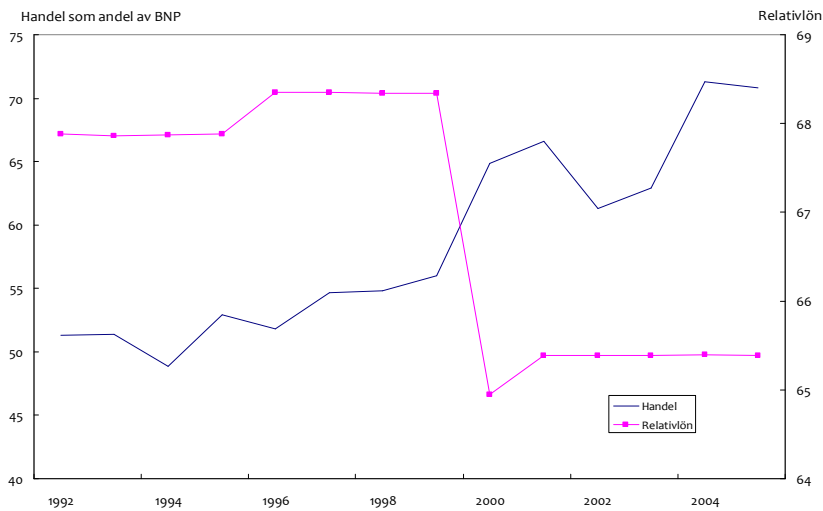
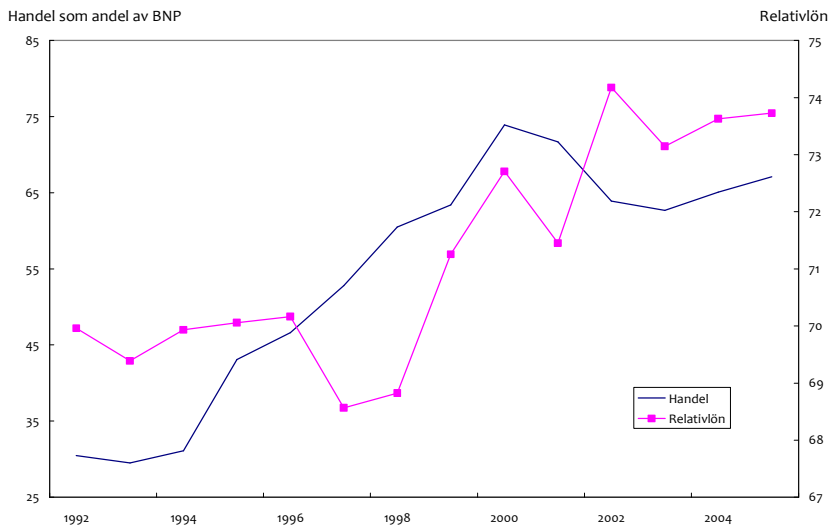

Diagram 9: Handels- och relativlöneutvecklingen i Ungern 1992- 2005

Uppgifter om kvinnlig sysselsättning inomtillverkningsindustrin för Ungern saknas, men för Tjeckien uppgick den 1993 till 42 procent för att under perioden minska till drygt 38 procent. Tillverkningsindustrin sysselsatte under perioden omkring 23-27 procent av den totala kvinnliga sysselsättningen. Tjeckien och Ungern är arbetskraftsrika länder som båda blev EU-medlemmar 2004. Rimligtvis innebar EU-medlemskapet en grad av handelsliberalisering, då handeln gentemot befintliga medlemmar bör ha sporrats. Troligtvis är dock tidsperioden alltför knapp för att fånga upp effekterna av medlemskapet, även om handelns andel av BNP i bägge länderna ökade runt 2003, vilket skulle kunna spegla en ”förväntanseffekt” av det stundande medlemskapet. Trots ländernas därigenom liknande förutsättningar, skiljer sig intressant nog utvecklingen i de båda länderna väsentligt från varandra. I Tjeckien har relativlönen varit påfallande stabil, bortsett från ett tapp runt år 2000. I Ungern har istället

relativlönen totalt sett varit positiv. Handelsutvecklingen i bägge länder har ökat betydligt och utgör en ansevärd andel av BNP. Ungerns utveckling följer implikationerna av såväl Heckscher-Ohlin som Becker, medan Tjeckien tvärtom går i motsatt riktning, vilket speglar vikten av andra faktorer.

Effekten av handel är en av många faktorer och kan därtill verka förstärkande på rådande tendenser i samhället. Existerar således diskriminerande mönster av att kvinnor avlönas lägre, utbildas mindre eller har sämre arbetsmöjligheter kan ökad handel troligen bidra till att cementera de förhållandena.¹⁸ Jämförelser mellan länder försvåras på så sätt genom att enskilda länder har sina unika historiska, politiska, kulturella och traditionella aspekter. Kanhända handlar det närmast om hur det enskilda landet förvaltar de positiva respektive de negativa effekterna av ökad internationell handel.

Den övervägande harmonin i utvecklingen i handeln respektive relativlönerna i de belysta länderna behöver, som tidigare nämnts, inte indikera att det finns en korrelation mellan de båda. Andra faktorer, däribland lönesättande institutioner, lagstiftning och kvinnofrigörelse kan i mycket hög grad ha påverkat relativlöneutvecklingen. I själva verket kan samstämmigheten reflektera två viktiga influenser i dagens samhälle – ökande globalisering, som underlättats av minskade transport- och kommunikationskostnader, och ökande jämlikhet mellan könen. Genom ökad globalisering, var den internationella handeln förvisso utgör en viktig del, har också spridningen av idéer och uppfattningar mellan länder förenklats, vilket skulle kunna förklara den likartade utvecklingen i merparten av länderna ovan. Exempelvis har uppfattningen att ojämlikhet mellan könen verkar hämmande för den ekonomiska tillväxten (Klasen 1999) på grund av dess upphov till sociala konflikter blivit alltmer accepterad.

Slutligen kan också ökad handel gå hand i hand med ökad ekonomisk utveckling. Ökad ekonomisk utveckling kan i sin tur leda till ökad jämlikhet mellan män och kvinnor (Chen 2004), varför ökad ekonomisk utveckling kan vara den verkliga anledningen bakom den övervägande samstämmigheten i utvecklingen av handels- som relativlönen i de studerade länderna.

¹⁸ Se tidigare resonemang i avsnitt 3.5

5 Sammanfattande diskussion

Handelns effekter sägs vara könsneutrala, men effekterna på kvinnor kontra män tycks i verkligheten vara långt ifrån enhetliga. Med hjälp av ett par stiliserade skillnader dem emellan kan vissa teoretiska implikationer göras. Förutsatt att kvinnor besitter en lägre grad av (human) kapital, så förväntas enligt Heckscher-Ohlin ökad internationell handel förbättra kvinnors relativlöner i länder rika på (okvalificerad) arbetskraft. I länder rika på (human) kapital förväntas istället ökad handel leda till ökade löneskillnader mellan män och kvinnor. Studier indikerar en varierande grad av överensstämmelse mellan dessa implikationer och verkliga förhållanden. I verkligheten råder emellertid inte de strikta antaganden som modellen förutsätter, varför verkligheten heller inte kan förmodas följa teorins implikationer till fullo. I de fall den förväntade effekten uteblivit i utvecklade länder, anges anledningen bland annat vara styrkan hos lönesättande institutioner och lagstiftning, vilka effektivt kan motverka effekterna av utökad handel på faktorerstärkningar. Alternativt anses den ökade handeln i enlighet med Beckers resonemang ha eliminerat producenters ekonomiska utrymme att diskriminera. Beckers teori får i övrigt också stöd i varierande grad, troligtvis beroende på kvinnors olika initiala förutsättningar att tillgodogöra sig vinsterna av handeln.

Bristen på överensstämmelse i vissa utvecklingsländer förklaras istället exempelvis av att ersättningen till kvalificerad arbetskraft stigit eftersom denna utgör ett viktigt komplement till den okvalificerade arbetskraften eller av att länder kan betrakta ojämlikhet i lönestrukturen som en komparativ fördel. Handelns effekter kan således ibland verka förstärkande på rådande könsmonster. Huruvida det kan anses legitimt för ett land att utnyttja lönegapet mellan män och kvinnor som en språngbräda mot ekonomisk tillväxt och teknologiskt framåtskridande kan diskuteras. I synnerhet som de ihållande effekterna för kvinnor kan ifrågasättas. Kvinnor utgör vanligtvis en viktig del i ett lands initiala utvecklingsstrategi baserad på lågkostnadsproduktion. I takt med att produktionen sofistikerats, minskar efterfrågan på kvinnlig arbetskraft, till förmån för mer kvalificerad manlig arbetskraft. Förmår kvinnorna inte finna en likvärdig anställning i andra sektorer, kan de positiva effekterna av utökad handel för kvinnor i form av ökade arbetsmöjligheter, vara av högst övergående natur. Är det istället så att lågkostnadsstrategin inte överges, riskerar kvinnor att låsas inom lågavlönade sektorer, eftersom producenterna har starka incitament att hålla kostnaderna nere.

Implikationerna på sysselsättningen tycks stämma bättre överens med vad som uppmätts i verkligheten. Inte minst beror detta på att det råder en betydande horisontell segregering i de flesta länder, där sektorer och industrier antingen är mans- eller kvinnodominerade. Flera studier finner exempelvis att utökad handel och högre export i arbetskraftsrika länder, lett till en feminisering av arbetskraften inom tillverkningsindustrin. I utvecklade länder tycks den kvinnliga sysselsättningen minskat inom densamma, vilken i dessa länder utgjort den importkonkurrerande sektorn. Allt i enlighet med de handelsteoretiska förutsägelseerna om expanderande exportsektor och kontraherande importkonkurrerande sektor till följd av utökad handel. Ökad sysselsättning inom okvalificerade yrken innebär i många fall en väg för kvinnor att träda in i marknadsarbete, vilket kan medföra betydande förbättringar jämfört med sysselsättning inom traditionella sektorer. Men betyder de ökade anställningsmöjligheterna för okvalificerad arbetskraft samtidigt att kvinnors incitament att utbilda sig sjunker, så tenderar befintliga skillnader i utbildningsgrad mellan män och kvinnor att befastas.

Resonemanget om handelns skilda effekter på män kontra kvinnor kan därför vändas till: effekterna av ojämlikhet mellan könen på handelsmönster. I handelns effekter vilar således potentiellt en mängd faktorer vilka kan bidra till att förminska respektive förstärka ojämlikheten mellan män och kvinnor. Effekterna av handel på kvinnor kontra män handlar därför till stor del om hur väl ett land hanterar vinnare och förlorare av handel, och hur utvecklingen byggs upp för att vara långsiktigt gynnsam. Av sådana anledningar diskuteras det numer inom organ som WTO, om hur kvinnors möjligheter att ta del av handelsvinsterna ska förbättras. Införandet av åtgärder i handelsliberaliseringsavtal som förstärker jämlikheten mellan män och kvinnor likväl som arbetsstandarder är förslag på hur detta ska uppnås.

Att handels- och relativlöneutvecklingen i merparten av 7 studerade länder uppvisar mer eller mindre simultant ökande trender, skulle, förutom att antyda ett samband dem emellan, kunna antyda att det föreligger andra gemensamma förklaringar till samstämmigheten i trenderna. Betydande framåtskridande i jämställdhetsdebatter och kvinnofrigörelse har säkerligen påverkat relativlöneutvecklingen, åtminstone i utvecklade länder. En ökande andel handel av BNP över tiden kan också vara förknippad med en positiv ekonomisk utveckling. En högre ekonomisk nivå kan i sin tur antas vara förenat med högre grad av jämställdhet mellan könen. Spridningen av idéer och uppfattningar mellan nationer, regioner och världsdelar har därtill förenklats väsentligt med den ökade globaliseringen, vari den internationella handeln utgör en viktig del. Kanhända är uppfattningen om diskriminering som ekonomiskt olönsam, att

ojämlikhet hämmar ekonomisk tillväxt genom dess grogrund för sociala konflikter och att icke-utnyttjandet av kvinnlig arbetskraft är att betrakta som resursslöseri, ett par av dessa. På så sätt kan den ökade internationella handeln ha bidragit till den likartade utvecklingen i länderna genom andra vägar utöver dess förväntade effekter av förändrade relativpriser, produktionsmönster och faktorersättning.

Syftet med ifrågavarande uppsats var att utreda huruvida effekterna av utökad internationell handel kan förutsägas och ha visat sig ha olika implikationer för män respektive kvinnor. Dessvärre kan här inte presenteras ett entydigt svar, då erfarenheter mellan olika länder går isär. Med största sannolikhet spelar en rad andra faktorer jämte den ökade handeln in, av vilka många är svårämbara och samagerande med ytterligare andra faktorer, varav det är svårt och troligtvis stundom missvisande att isolera enskilda aspekter. Olika länder har därtill unika sociala, kulturella, politiska och historiska aspekter som påverkar den allmänna utvecklingen i samhället. Som tidigare nämnts, så är också jämförelser av teorins implikationer med verkliga förhållanden förknippat med en rad svårigheter. Exempelvis är skillnader mellan män och kvinnor ofta svåra att kvantifiera, något som, tillsammans med bristande uppmärksamhet, troligtvis bidragit till att avsaknaden av könssegregerad data är stor. Valet av länder som presenterats här, har styrts av befintliga studier, vilka i sin tur styrts av tillgången på könssegregerad data. Då vissa länder eller grupper av länder utelämnas ur studier på grund av bristen på data, saknas samtidigt viktiga erfarenheter från stora delar av världen. Detta, tillsammans med de funna isärgående tendenserna i olika studerade länder, understryker ytterligare vikten av fortsatta studier och djupare kunskap om den ständigt ökande internationella handelns effekter på män respektive kvinnor.

Referenser:

Ahmed, Naeem och Syed Kalim Hyder Bukhari (2007) "Gender Inequality and Trade Liberalization: A Case Study of Pakistan", Research Report No 67, Social Policy and Development Centre (SPDC)

Artecona, Raquel och Wendy Cuningham (2002) "Effects of Trade Liberalization on the Gender Wage Gap in Mexico", Gender and Development Working Paper Series No 21, The World Bank, Washington DC

Becker, Gary (1971) "*The Economics of Discrimination*", University of Chicago Press: Chicago, IL

Berik, Günseli, Yana van der Meulen Rodgers och Joseph E. Jr Zveglic (2002) "Does Trade Promote Gender Wage Equity? Evidence from East Asia", Working Paper 2002-14, Center for Economic Policy Analysis (CEPA)

Black, Sandra E. och Elizabeth Brainerd (2002) "Importing Equality? The Impact of Globalization on Gender Discrimination," Working Paper 9110, National Bureau of Economic Research (NBER)

Burgoon, Brian A. och Michael J. Hiscox (2003) "The Mysterious Case of Female Protectionism: Gender Bias in Attitudes Toward International Trade", Paper presented at the Annual Meeting of the American Political Science Association, Philadelphia, PA, August 28th-31st, 2003

Burtless, Gary (1995) "International Trade and the Rise in Earnings Inequality", *Journal of Economic Literature* Vol XXXIII: 800-816

Busse, Matthias och Christian Spielmann (2006) "Gender Inequality and Trade," *Review of International Economics* 14(3): 362-379

Bussmann, Margit och Doreen Spörer (2006) "How Does Globalization Affect Women in Industrialized and Transition Countries?" Paper prepared for the annual meeting of the DVPW (Research Group Politics and Gender), Münster, Germany, September 28, 2006

Chen, Derek H. C. (2004) "Gender Equality and Economic Development – The Role for Information and Communication Technologies", Policy Research Working Paper 3285, The World Bank

International Confederation of Free Trade Unions (ICFTU) (2005) Statement presented by Global Unions, Commission on the Status of Women, 49th Session, 28 February -11 March 2005

International Gender and Trade Network (IGTN) (2004) "Women's Rights and the Multilateral Trading System: The Politics of Gender mainstreaming at the WTO"

Joekes, Susan (1999) "A gender-Analytical Perspective on Trade and Sustainable Development" in UNCTAD: 'Trade, Sustainable Development and Gender' (Papers prepared in support of the themes discussed at the Pre UNCTAD X expert workshop on trade, sustainable development and gender in Geneva 12-13 July 1999)

Klasen, Stephan (1999) "Does Gender Inequality Reduce Growth and Development? Evidence from Cross-County Regressions", Policy Research Report on Gender and Development, Working Paper Series, No 7, The World Bank

Kongar, Ebru (2006) "Importing Equality or Exporting Jobs?: Competition and Gender Wage and Employment Differentials in U.S Manufacturing", Working Paper 436, The Levy Economics Institute of Bard College

Korinek, Jane (2005) "Trade and Gender: Issues and Interactions", OECD Trade Policy Working Paper No 24

Krugman, Paul (1997) "In Praise of Cheap Labor: Bad Jobs at Bad Wages Are Better than No Jobs at All" <http://web.mit.edu/krugman/www/smokey.html>

Kucera, David och William Milberg (2000) "Gender Segregation and Gender Bias in Manufacturing Trade Expansion: Revisiting the 'Wood Asymmetry'", *World Development*, Special Issue on Growth, Trade, Finance and Gender Inequality, July, 28(7): 1191-1210

Kyvik Nordås, Hildegunn (2003) "Is trade liberalization a window of opportunity for women?" Staff Working Paper ERSD – 2003 – 03, World Trade Organization (WTO)

Markusen, James R, James R Melvin, William H. Kaempfer och Keith E. Maskus (1995) "*International Trade: Theory and Evidence*", McGraw-Hill

Menon, Nidhiya och Yana van der Meulen Rodgers (2006) "The Impact of Trade Liberalization on Gender Wage Differentials in India's Manufacturing Sector" Working Paper, Social Science Research Network

OECD (2006) "Higher Education: Quality, Equity and Efficiency" Selected Statistics on Higher Education - Background Report for Meeting of OECD Ministers of Education in June 2006

Oostendorp, Remco H. (2004) "Globalization and the Gender Wage Gap", Policy Research Working Paper 3256, The World Bank

O'Rourke, Kevin H. (2003) "Heckscher-Ohlin Theory and Individual Attitudes Towards Globalization", Discussion Paper, Centre for Economic Policy Research (CEPR)

Ozler, Sule, (2000) "Export Orientation and Female Share of Employment: Evidence from Turkey" *World Development*, Special Issue on Growth, Trade, Finance and Gender Inequality, July, 28(7): 1239-1248

Rodriguez, Francisco, och Dani Rodrik (2001) "Trade Policy and Economic Growth: A Skeptic's Guide to the Cross-National Evidence" In NBER Macroeconomics Annual 2000, edited by B. Bernanke and K. Rogoff, 261–325 Cambridge, Mass: MIT Press

Rodrik, Dani (1997) *“Has Globalization Gone Too Far?”* Washington, DC: Institute for International Economics.

Seguino, Stephanie (2000) “Gender Inequality and Economic Growth: A Cross-Country Analysis,” *World Development*, Special Issue on Growth, Trade, Finance and Gender Inequality, July, 28(7): 1211-1230.

Vijaya, Ramya (2003) “Trade, Skills and Persistence of Gender Gap: A Theoretical Framework for Policy Discussion” Working Paper, International Gender and Trade Network (IGTN)

Wood, Adrian (1991) “North-South trade and female labour in manufacturing: an asymmetry”, *The Journal of Development Studies*, 27(2): 168-189

The World Bank (2004) “The impact of international trade on gender inequality” Prem Note No 86

Statistik:

OECD Factbook 2007: Economic, Environmental and Social Statistics - ISBN 92-64-02946-X - © OECD 2007 <http://www.oecd.org>

ILO <http://laborsta.ilo.org>: Yearly Statistics

Attribution-NonCommercial-ShareAlike 3.0 Unported

You are free:

- to Share - to copy, distribute and transmit the work
- to Remix - to adapt the work

Under the following conditions:

- Attribution. You must attribute the work in the manner specified by the author or licensor (but not in any way that suggests that they endorse you or your use of the work).
- Noncommercial. You may not use this work for commercial purposes.
- Share Alike. If you alter, transform, or build upon this work, you may distribute the resulting work only under the same or similar license to this one.
 - For any reuse or distribution, you must make clear to others the license terms of this work. The best way to do this is with a link to this web page.
 - Any of the above conditions can be waived if you get permission from the copyright holder.
 - Nothing in this license impairs or restricts the author's moral rights.